

10. KULTUURIPÄRAND: RAAMATUKOGUD

➤ põhitegevusala

- rahvaraamatukogud
- teadus- ja erialaraamatukogud
- kooliraamatukogud

2015. a

Ettevõtete/asutuste arv:	946
Töötajate arv:	2 670
Tulu (mln eurot):	41,9

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
LÜHIKOKKUVÕTE	5
10.1. PAKKUMINE	6
10.1.1. RAAMATUKOGUDE ARV, TÖÖTAJATE ARV JA TULUD-KULUD	6
10.1.2. SUUREMAD RAAMATUKOGUD	10
10.1.3. RAAMATUKOGUDEVAHELINE LAENUTUS, VÄLISSUHTED	11
10.1.4. ALAVALDKONDADE ÜLEVAATED	13
10.1.4.1. Rahvaraamatukogud	13
10.1.4.2. Teadus- ja erialaraamatukogud.....	21
10.1.4.3. Kooliraamatukogud	26
10.2. NÕUDLUS.....	30
10.3. ORGANISATSIOON JA POLIITIKA.....	35
10.3.1. RIIKLIKUD TOETUSMEETMED	35
10.3.2. ORGANISATSIOONID	37
10.3.3. SEOSSED TEISTE MAJANDUSHARUDE JA LOOMEMAJANDUSE VALDKONDADEGA.....	38
10.4. HARIDUS	41
10.5. TUGEVUSED, NÕRKUSED, ARENGUVÕIMALUSED, OHUD	43
10.6. ARENGUPROGNOOS LÄHIMAKS 3–5 AASTAKS	45
10.7. EKSPERDID JA ÜMARLAUD	46

SISSEJUHATUS

Raamatukogude eesmärgiks on elanikele vaba juurdepääsu tagamine informatsioonile, teadmistele ja kultuurile. Selleks raamatukogud koguvad ning säilitavad trükiseid, auviseid ja muid teavikuid ning korraldavad nende kättesaadavaks tegemise lugejatele. Raamatukogude põhiülesanneteks on organiseerida teavikute tutvustamist, võimaldada nende kohalkasutust ja kojulaenutamist, samuti korraldada teavikute ostmist, kirjeldamist ja vajaliku bibliograafia koostamist, et lugejal oleks tagatud parem juurdepääs kogudele.

Eesti raamatukoguvõrk koosneb rahva-, kooli-, teadus- ja erialaraamatukogudest ning Eesti Rahvusraamatukogust.

Eesti Rahvusraamatukogu on riigieelarvest finantseeritav avalik-õiguslik asutus, mille ülesanne on Eestis ilmunud või Eesti kohta informatsiooni sisaldavate teavikute kogumine, alaline säilitamine ja kättesaadavaks tegemine, samuti raamatukogunduse ja sellega seotud valdkondade teadus- ja arendustegevus ning parlamendi- ja teadusraamatukogu ülesannete täitmine. Rahvusraamatukogul on ka Eesti raamatukogusid koordineeriv ja nõustav roll ning ta tegutseb ka aktiivse kultuurikeskusena.

Kõige suurema raamatukogude võrgustiku moodustavad *rahvaraamatukogud*. Rahvaraamatukogud on kohaliku omavalitsuse asutused, mille eesmärgiks on rahvaraamatukogude seaduse järgi elanikele vaba ja piiramatult juurdepääsu tagamine informatsioonile, teadmistele, inimõtte saavutustele ning kultuurile. Rahvaraamatukogu seadusega on muu hulgas ära toodud ka rahvaraamatukogude loomise kohustus linnades ja maakondades. Kuigi rahvaraamatukogusid finantseeritakse peamiselt kohalike omavalitsuste eelarvetest, toetatakse neid ka riiklikult, sest riiklik kultuuripoliitika näeb ette vaimse ja materiaalse kultuuripärandi kestva säilimise. Kui kohalikud omavalitsused katavad eelkõige rahvaraamatukogude tegevus- ja ülalpidamiskulud, siis riik panustab peamiselt komplekteerimiskulude toetamisega, töötajatoetustega ja koolitustega.

Teadus- ja erialaraamatukogude ülesanne on teadusinformatsiooni kogumine, säilitamine, töötlemine ja kättesaadavaks tegemine kõikidele lugejatele. Teadus- ja erialaraamatukogud on Eesti Rahvusraamatukogu, ülikoolide ja teiste kõrgkoolide raamatukogud ning mitmesuguste asutuste erialaraamatukogud. Teadusraamatukogude tegevust koordineerib ja finantseerib Haridus- ja Teadusministeerium. Erialaraamatukogud tegutsevad enamasti asutuste raamatukogudena.

Kooliraamatukogud kuuluvad koolide koosseisu ja nende ülesandeks on toetada õpiprotsessi. Kooliraamatukogud varustavad õpilasi õpikute, töövihikute jm vajalikuga. Lisaks õppekogule omavad kooliraamatukogud ka põhikogu, mis koosneb ilukirjandusest jm teavikutest. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse järgi peab raamatukogu olema igas koolis. Praktikas võib koolis raamatukogu puudumise korral õpilasi teenindada ka kohalik rahvaraamatukogu.

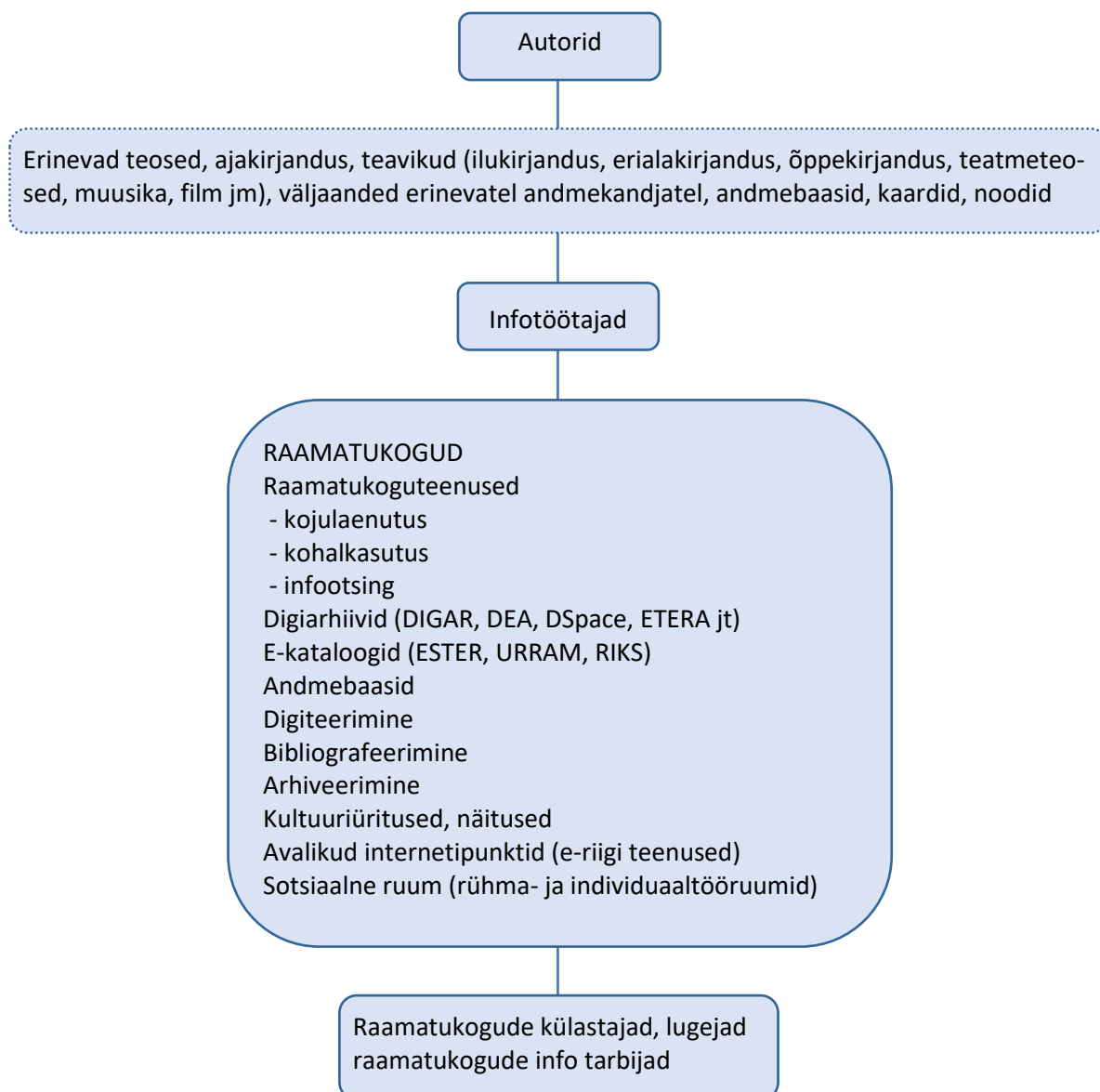
Peale oma põhiülesande – teavikute kogumise ja kättesaadavaks tegemise – täidavad raamatukogud ka laiemat kultuurialast rolli, korraldades näitusi, kohtumisi kirjanikega, mitmesuguseid koolitusi, loenguid ning seminare jt laiemale üldsusele suunatud üritusi. Seega on raamatukogud seotud mitmekülgsest loomemajanduse valdkondadega, olles ühelt poolt oluliseks kanaliks loomeinimeste loomingu (raamatute) edastamisel selle tarbijateni, kuid samas ka osaledes kultuurielu korraldamisel ja kultuuri-sündmuste vahendamisel elanikele. Loomeinimesed saavad raamatukogude abil ligipääsu neile vajalikule infole ning erialaraamatukogud, nagu Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu, Arhitektuurimuuseumi raamatukogu jt, teenindavad otseselt loomeinimesi või vastavaid õppeasutusi. Laiem avalikkus saab kasutada rahvaraamatu-

kogude muusika- ja filmikogusid ning pääseb interneti kaudu ligi kõikvõimalikule kultuuriinfole nii Eestis kui kaugemal. Oma tegevustega püüavad raamatukogud luua keskkonda, mis soodustaks igati kokkupuudet kultuuriga, võimaldaks mugavat kogude ja teenuste kasutamist ning inimeste omavahelist suhtlemist. Arvestades sellega, et raamatukogude külastamine ja põhiteenuste kasutamine on tasuta, on raamatukogud kultuuriasutustena kõigile kättesaadavad, olenemata kasutaja sissetulekutest.

Eriti väiksemates maakohtades on raamatukogud sageli kohaliku elu puudutava informatsiooni vahendajad ning erinevate teenuste pakkujad (nt postiteenused, piletimüügiteenused). Elanikel on raamatukogude vahendusel ka ligipääs riigi ja teistele e-teenustele (tervisedeklaratsioonide täitmine, dokumentide digiallkirjastamine ja edastamine ametiasutustele). Olukorras, kus asutused maal hääbuvad ja ühistransport hõreneb, osutuvad raamatukogud järjest vajalikemaks.

Oma tegevusspetsiifikast lähtudes on raamatukogudel loomemajanduse valdkondadest kõige olulisem seos kirjandusega ning kirjastustegevusega. Raamatukogud on kui ühenduslülid autorite ja teoste tarbijate vahel, kus looming (raamatud) süstematiseeritakse ja infotöötajate kaasabil kasutajatele edastatakse. Skemaatiline raamatukogude toimimise skeem on toodud joonisel 10.1.

Joonis 10.1. Raamatukogude valdkonna väärtusahel

LÜHIKOKKUVÕTE

Statistikaameti järgi oli 2015. aastal Eestis kokku 946 raamatukogu, neist 540 rahvaraamatukogu, 362 kooliraamatukogu ning 44 teadus- ja erialaraamatukogu. Töötajaid oli raamatukogudes 2670, kellest 1471 oli hõivatud rahvaraamatukogudes, 406 kooliraamatukogudes ning 793 teadus- ja erialaraamatukogudes. Tegelik raamatukogude arv on statistikas näidatust suurem, sest kõikide erialaraamatukogude ja kooliraamatukogude puudub järelevalve. Näiteks näidatakse kaitseväge väeosade raamatukogud statistikas ühe raamatukoguna, samuti on üldhariduskoolide arv palju suurem kui ametlik kooliraamatukogude arv.

Kõigi raamatukoguliikide kasutajaid oli 2015. aastal kokku 747 tuhat. Rahvaraamatukogude kasutajate arv 2015. aastal võrreldes 2011. aastaga langes 7%, samas kui teadus- ja erialaraamatukogudel ning kooliraamatukogudel see kasvas vastavalt 13% ja 3%. Laenutused vähenesid 2015. aastal statistika järgi võrreldes 2011. aastaga nii eriala- ja teadusraamatukogudes (-40%) kui ka rahvaraamatukogudes (-15%). Kooliraamatukogude põhikogude laenutuste maht suurenes samal ajal viiendiku võrra.

Raamatukogude peamine eesmärk on tagada inimestele tasuta juurdepääs informatsioonile ning pakkuda võimalust sisukaks ajaveetmiseks. Seepärast korraldavad raamatukogud ka mitmesuguseid harivaid ning kultuuri ja kunstiga seotud üritusi.

Raamatukogude tegevust finantseeritakse valdavalt riigi ja kohaliku omavalitsuse eelarvetest, seejuures saavad rahvaraamatukogud põhiosa oma tuludest kohalike omavalitsustelt (87% tuludest 2015. aastal) ning teadus- ja erialaraamatukogud riigieelarvest (84% tuludest 2015. aastal). Tulud muudest allikatest (omatulud, sihtfinantseerimine, annetused jne.) moodustavad suhteliselt väiksema osa. Rahvaraamatukogude ning teadus- ja erialaraamatukogude tulud kokku moodustasid 2015. aastal 41,9 miljonit eurot ning kulud 41,6 miljonit eurot. Tuludest 44% saadi riigilt, 48% kohalike omavalitsustelt ja 8% muudest allikatest. Kooliraamatukogud kuuluvad koolide alla ja nende tulude-kulude kohta eraldi arvestust ei toimu.

Võrreldes 2011. aastaga olid raamatukogude kulud 2015. aastal 12% suuremad, sealhulgas olid tööjõukulud kasvanud 15%. Samas vähenes töötajate arv 9%. Kuigi teavikute hinnad on kasvanud, kulutati 2015. aastal nende komplekteerimiseks 5% vähem rahalisi vahendeid kui 2011. aastal. Kõige suurema osa raamatukogude kuludest moodustabki tööjõukulu (ligi 60%), teavikute komplekteerimine moodustab kuludest alla 20%.

Raamatukogud on traditsiooniliselt seotud trükinduse ja trükitoodangu turundusega. Kaasajal kasutatakse info vahendamiseks laialdaselt info- ja kommunikatsioonitehnoloogia lahendusi (raamatukogusüsteemid, digitaalarhiivid- ja elektronkataloogid jms.). Raamatukogud täidavad olulist rolli rahvuskultuuri ja keele säilitamisel ning edasikandumisel.

10.1. PAKKUMINE

10.1.1. Raamatukogude arv, töötajate arv ja tulud-kulud

Eestis oli 2015. aastal kokku 946 raamatukogu, nendest 540 rahvaraamatukogu, 44 teadus- ja erialaraamatukogu, sh Eesti Rahvusraamatukogu ning 362 kooliraamatukogu. Võrreldes 2011. aastaga, oli raamatukogusid vähem kõikide liikide osas, suhteliselt enam kahanes teadus- ja erialaraamatukogude arv (-14%). Tegelikult on eriala- ja kooliraamatukogude arv suurem, sest asutuste alluvussuhete muutumisega (asutuste ühendamise) on viidud ühtse juhtimise alla ka raamatukogud ning tegevusnäitajaid näidatakse seega koos. Tabelis 10.1 toodud raamatukogude põhinäitajate ülevaade on koostatud Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogustatistika ning Statistikaameti andmete põhjal.

Tabel 10.1. Raamatukogude põhinäitajad 2011-2015

	Arv		Töötajate arv			Kasutajate arv, tuhat		
	2011	2015	2011	2015	Muutus 2015/2011 (%)	2011	2015	Muutus 2015/2011 (%)
Rahvaraamatukogud	563	540	1 587	1 471	-7,3	390	363	-6,9
Teadus- ja erialaraamatukogud	51	44	904	793	-12,3	201	228	13,4
Kooliraamatukogud	377	362	457	406	-11,2	151	156	3,3
Kokku	991	946	2 948	2 670	-9,4	742	747	0,7

Allikad: Statistikaamet, Eesti Rahvusraamatukogu

Raamatukogudes töötas 2015. aastal 2670 inimest ning 2011. aastaga võrreldes on töötajate arv kahanenud 9%. Kõige rohkem on töötajate arv kahanenud teadus- ja erialaraamatukogudes (-12%), kooliraamatukogudes vähenes see 11% ja rahvaraamatukogudes 7%. Kui teadus- ja erialaraamatukogude ning kooliraamatukogude töötajate arv on juba pikalt vähenenud, siis rahvaraamatukogude töötajate arv hakkas kahanema alates 2009. aastast seoses majandussurutisega ning sellega kaasnenud kokkuhoi-meetmete tõttu. Keskmise töötajate arv ühe raamatukogu kohta oli 2015. aastal 2,8.

Raamatukogude summeeritud kasutajate arv moodustas 2015. aastal kokku 747 tuhat inimest. Võrreldes 2011. aastaga, on raamatukogude summeeritud kasutajate arv mõnevõrra kasvanud (lisandus 5000 inimest). Kõige enam lisandus kasutajaid teadus- ja erialaraamatukogudel (+13%), samas kui rahvaraamatukogude kasutajate arv langes 7%.

Raamatukogusid finantseeritakse peamiselt riigi- ja kohalikest eelarvetest, muude tulude (omatulude) osakaal on väike. 2015. aastal said raamatukogud riigilt 18,3 miljonit eurot ja kohalikest omavalitsustelt 20,0 miljonit eurot (vt tabel 10.2). Kokku laekus raamatukogudele rahalisi vahendeid 41,9 miljonit eurot, millest kohalike omavalitsuste vahendid moodustasid 48%, riigi vahendid 44% ja muudest allikatest (omatulud, annetused) saadud vahendid 8%. Riigi vahendite osakaal raamatukogude tuludest oli 2015. aastal väiksem, võrreldes 2011. aastaga, ja langes 47%-lt 44%-ni. Samas kasvas kohalike omavalitsuste osakaal raamatukogude rahastamises 44%-lt 2011. aastal 48%-ni 2015. aastal. Avaliku sektori finantseeringu osakaal moodustas raamatukogudel kokku 91,6%.

Raamatukogude omatuludest annavad olulise osa viivistasud õigeks ajaks tagastamata teavikutelt, kuid üldmahult on need summad väikesed ja selle kohta koondandmeid ei ole. Suuremad raamatukogud võivad saada tulu ka enda majandustegevusest, nii moodustas näiteks Eesti Rahvusraamatukogu müügitulu kogutuludest 2015. aastal 9% (sellest ligi poole moodustas konverentsikeskuse üüritulu ja parkimisplatsi rent) ja Tallinna Keskraamatukogul 5%. Ülikooliraamatukogudest moodustasid tasulised teenused tuludest Tartu Ülikooli Raamatukogul 3% (2014. aastal), Tallinna Ülikooli Akadeemilisel Raamatukogul 2,8% ja Eesti Maaülikooli raamatukogul 1,8%.

Tabel 10.2. Raamatukogude tulud ja kulud 2011-2015

	Tulud, miljon eurot			Kulud, miljon eurot				
	2011	2015	Muutus 2015/2011 %	2011	2015	Muutus 2015/2011 %	sh tööjõu- kulud 2015	Komplek- teerimis- kulud 2015
Rahvaraamatukogud	20,5	23,0	12,2	20,4	23,0	+12,7	13,5	4,2
Teadus- ja erialaraa- matukogud*	17,6	18,9	7,4	16,6	18,6	+12,0	9,8	2,9
Kokku	38,1	41,9	10,0	37,0	41,6	+12,4	23,3	7,1
sh riigilt	17,9	18,3	2,2					
omavalitsustelt	16,9	20,0	18,3					
muud tulud	3,3	3,6	9,1					

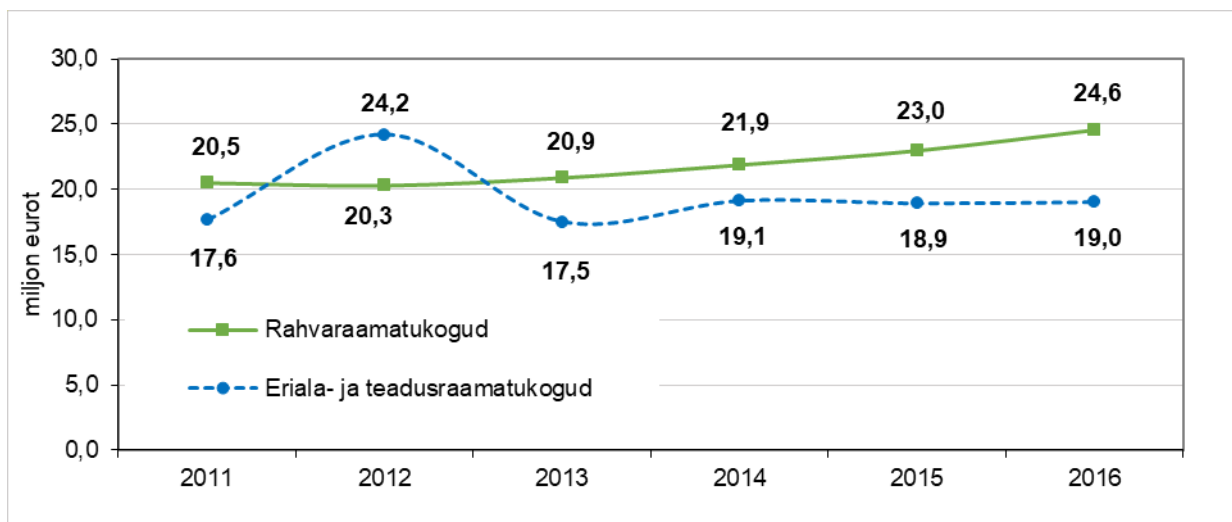
*sh Eesti Rahvusraamatukogu

Allikas: Statistikaamet

Võrreldes 2011. aastaga olid 2015. aastaks raamatukogude tulud kasvanud kokku 10%, sealjuures kasvasid rahvaraamatukogude tulud 12% ning teadus- ja erialaraamatukogude tulud 7%. Ajavahemikul 2014-2016 on eriala- ja teadusraamatukogude tulud püsinud praktiliselt samal tasemel, kuid rahvaraamatukogudel iga-aastaselt kasvanud. Seetõttu on just viimastel aastatel suurenenud erinevus rahvaraamatukogude ja eriala- ning teadusraamatukogude tulude laekumiste vahel. Nii said rahvaraamatukogud eriala- ja teadusraamatukogudega võrreldes 2011. aastal 2,9 miljonit eurot tulusid enam (+16%), 2015. aastal aga 4,1 miljonit eurot (+22%) ning 2016. aastal 5,6 miljonit eurot (+29%) enam tulusid (vt joonis 10.2). Keskmiselt moodustasid tulud ühe raamatukogu kohta 2015. aastal 44,3 tuhat eurot. Tulud ühe töötaja kohta moodustasid keskmiselt 16 tuhat eurot.

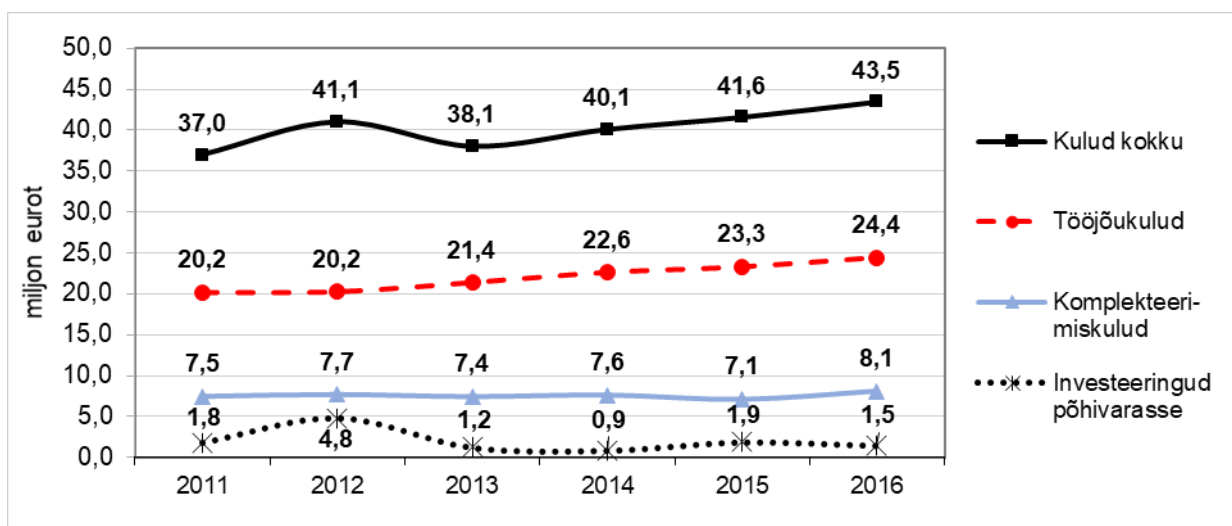
Suurimaks raamatukogude kuluallikaks on tööjõukulu, mis moodustas 2015. aastal kogukuludest 56%. Komplekteerimiskulud moodustasid 17%, investeeringute kulud 5% ja muud kulud 22% raamatukogude kogukuludest (vt joonis 10.3). Võrreldes 2011. aastaga, on kõige enam suurenenud tööjõukulud, mis olid 2015. aastaks kasvanud 15% (20,2 mln eurolt 23,3 mln euroni). Raamatukogude komplekteerimiskulud on aastate lõikes olnud suhteliselt ühtlased, kuigi 2015. aastal need langesid ligi 7% (-0,5 mln eurot) ning 2016. aastal kasvasid 14% (+1 mln eurot) võrreldes eelnenud aastaga. Ka investeeringud põhivaradesse pole alates 2011. aastast oluliselt kasvanud (2011. 1,8 mln eurot, 2015. 1,9 mln eurot), erandiks vaid 2012. aasta (4,8 mln eurot).

Joonis 10.2. Raamatukogude tulud 2011–2016, miljon eurot

Allikas: Statistikaamet

Joonis 10.3. Raamatukogude kululiigid 2011–2016, miljon eurot

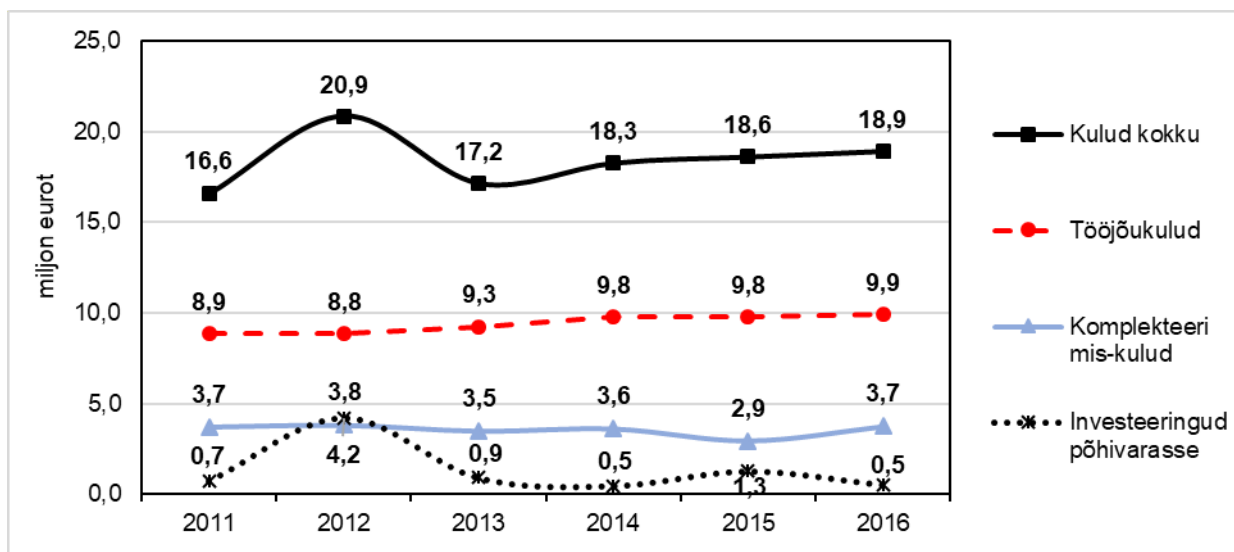

Allikas: Statistikaamet

Kui võrrelda rahvaraamatukogude ning eriala- ja teadusraamatukogude kulude dünaamikaid, siis selgub, et teadusraamatukogude kulude tase on viimastel aastatel olnud suhteliselt ühtlane ning ilma suuremate muutusteta (vt joonis 10.4). Seevastu on kulud kasvanud suhteliselt kiiresti rahvaraamatukogudel ning seda peamiselt tööjõukulude suurenemise arvel, vähemal määral ka komplekteerimiskulude suurenemise läbi (vt joonis 10.5).

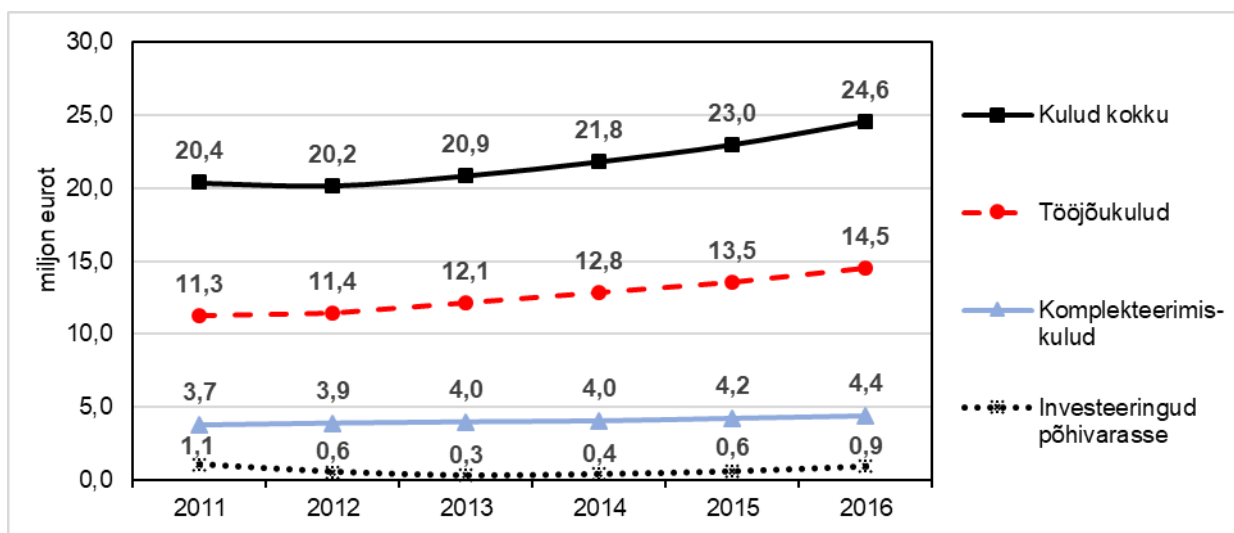
Kuigi tööjõukulud on kasvanud, on raamatukogude töötajate arv järjest vähenenud (vt joonis 10.6). Ühelt poolt on see tingitud raamatukogude arvu vähenemisest (see puudutab eriti eriala- ja teadusraamatukogusid), teisalt on optimeeritud raamatukogude tööprotsesse ning sellega koos saavutatud efektiivsem tööjõu kasutamine. Nii töötas 2005. aastal iga rahvaraamatukogu kohta keskmiselt 2,96 töötajat ja 2011. aastal 2,81 töötajat, kuid 2015. aastal 2,72 töötajat ning 2016. aastal 2,69 töötajat. Ühe maakonnaraamatukogu kesk-eriharidusega raamatukoguhoidja palk oli 2011. aastal 412 eurot ja

Joonis 10.4. Eriala- ja teadusraamatukogude kululiigid 2011–2016, miljon eurot

Allikas: Statistikaamet

Joonis 10.5. Rahvaraamatukogude kululiigid 2011–2016, miljon eurot

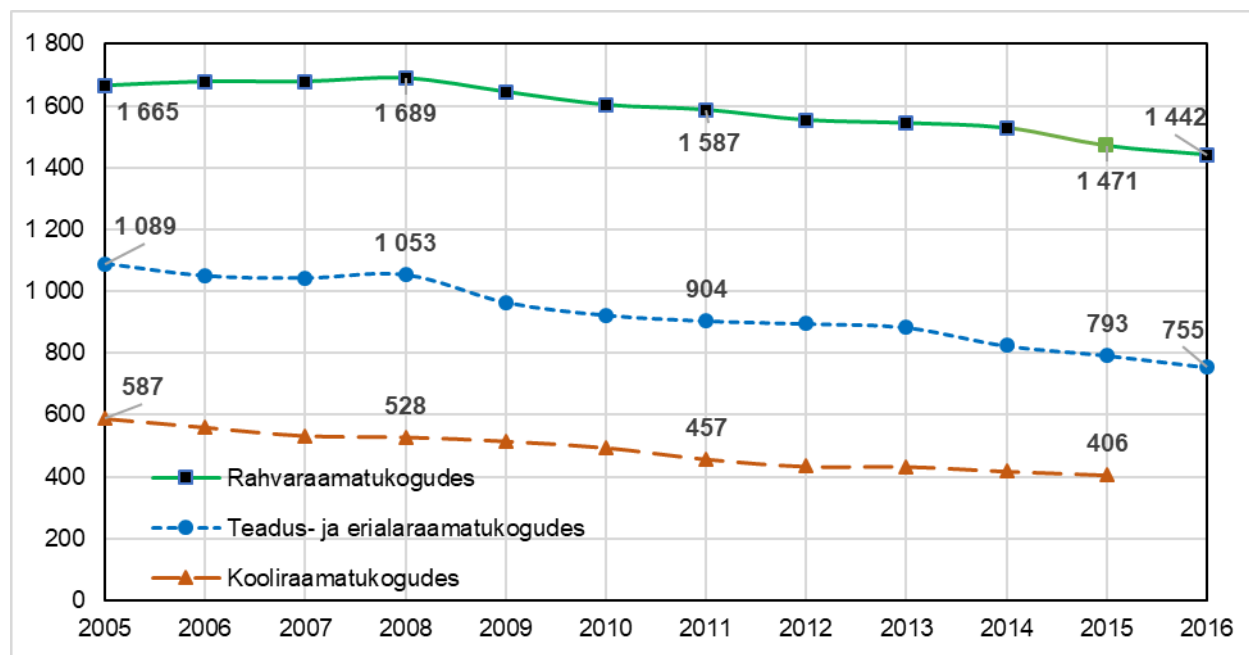

Allikas: Statistikaamet

2015. aastal 531 eurot (+29%); kõrgharidusega raamatukoguhoidja palk oli vastavalt 543 eurot ja 597 eurot (+10%). Teadusraamatukogu (Tartu Ülikooli Raamatukogu) raamatukoguhoidjate keskmine töötasu oli 2011. aastal 574 eurot ja 2015. aastal 739 eurot (+29%).

Kuna kooliraamatukogud kuuluvad koolide koosseisu ja nende tulused-kulusid eraldi ei arvestata, pole võimalik nende kohta eraldi analüüsi teha.

Joonis 10.6. Raamatukogude töötajate arv 2005–2016

Allikas: Statistikaamet

10.1.2. Suuremad raamatukogud

Kõige suurema lugejate arvuga on Tallinna Keskraamatukogu, mille kasutajaid oli 2015. aastal kokku 70,0 tuhat (vt tabel 10.3). Tallinna Keskraamatukogudele järgnevad kasutajate arvu poolest Tartu Ülikooli Raamatukogu, Eesti Rahvusraamatukogu ning teised suuremate kõrgkoolide raamatukogud.

Kümme suuremat raamatukogu teenindasid 2015. aastal 55% raamatukogude lugejatest (ilma kooliraamatukogusid arvesse võtmata). Töötajad moodustasid kümnel suurimal raamatukogul kõigist raamatukogude töötajatest 39% (kooliraamatukogusid arvesse võtmata) ning kulud ligikaudu 54% raamatukogude kuludest.

Tabel 10.3. Suurema kasutajate arvuga raamatukogude põhinäitajad

	Kasutajate arv, tuhat			Kulud 2015, tuhat eurot		Töötajate arv	Teavikute arv, tuhat
	2011	2015	2016	Kokku	sh teavikutele		
1 Tallinna Keskraamatukogu	73,3	70,0	69,5	3 181	675	157	995
2 Tartu Ülikooli Raamatukogu	53,2	50,6	54,6	4 546	677	134	4 002
3 Eesti Rahvusraamatukogu	41,5	47,5	47,3	6 882	476	309	3 238
4 Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu	51,8	46,0	44,7	1 745	318	112	2 659

		Kasutajate arv, tuhat			Kulud 2015, tuhat eurot		Töötajate arv	Teavikute arv, tuhat
		2011	2015	2016	Kokku	sh teavikutele		
5	Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu	28,5	36,8	37,2	1 921	832	69	707
6	Tartu O. Lutsu nim. Linnaraamatukogu	39,2	35,9	35,8	1 583	219	99	598
7	Pärnu Keskraamatukogu	16,1	14,9	13,2	787	138	48	335
8	Narva Keskraamatukogu	13,0	12,7	11,9	735	97	60	444
9	Lääne-Virumaa Keskraamatukogu	7,9	6,8	6,4	513	46	27	122
10	Kohtla-Järve raamatukogude süsteem	7,9	6,7	5,7	610	78	52	375
Kokku		332,4	327,9	326,3	22 503	3 556	1 067	13 457
2015/2011, +/-%			-1,4		16,8	-12,1	-12,3	6,2

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

10.1.3. Raamatukogudevaheline laenutus, välissuhted

Raamatukogude kui elanikkonna infoteenindusettevõtete puhul võib ekspordina tinglikult käsitleda teenuste osutamist välisraamatukogudele *raamatukogudevahelise laenutuse* (RVL) kaudu. RVL võimaldab lugejatel tellida teavikuid teistest Eesti ja välismaa raamatukogudest, kuid samamoodi ka Eesti raamatukogudest välismaale.

Välismaa raamatukogudest tellitakse Eestisse teavikuid kordades rohkem kui Eestist välismaale, seega ületab „import“ oluliselt „eksporti“. Rahvusraamatukogu raamatukogustatistika kohaselt saadi välisriikidest 2016. aastal 69 tellimust, millest 66 täideti (2015. aastal vastavalt 64 ja 59). Eestist esitati välisraamatukogudele 2016. aastal 2165 tellimust (2015. aastal 1650), millest täideti 1856 (2015. aastal 1413). Võrreldes 2011. aastaga, on välisraamatukogudega seotud laenutuste maht oluliselt vähenenud ja nii langesid 2016. aastal Eestist välismaale tehtud teavikute tellimused selle ajaga 37% ning välismaalt Eestisse tehtud tellimused 36%. RVL teenuse kasutamise vähenemine ei ole omane vaid Eesti raamatukogudele, langustendents on tegelikult ülemaailmne nähtus. Seda põhjustavad elektrooniline kirjastamine, Open Access, Google Booksi plaanitud „täielik e-raamatukogu“, piraatlehed jm võimalused, mis annavad vajalikele teavikutele juurdepääsu ilma raamatukogude vahenduseta. Kindlasti piirab RVL kasutusaktiivsust see, et teenus ei ole tasuta (lugeja peab tasuma postikulud).

Võõrkeelseid teavikuid ostetakse sisse välismaalt, need tuleb raamatukogudel välisvahendajate kaudu importida. 2017. aastal oli rahvaraamatukogude teavikutest 17% võõrkeelsed, neist enamik venekeelsed. Rahvaraamatukogudesse 2016. aastal juurde tulnud raamatutest oli 18% võõrkeeltes.

Raamatukogude välissuhted avalduvad sidemetes teiste riikide raamatukogudega, osavõtus rahvusvaheliste ühenduste tegevusest ja üritustest. Raamatukogusid ja raamatukoguhoidjaid ühendav

MTÜ Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing suhtleb raamatukoguühingutega üle maailma, esindab Eesti raamatukogunduse valdkonda rahvusvahelistes erialaorganisatsioonides, nagu IFLA (Rahvusvaheline Raamatukoguühingute ja -institutsioonide Liit), EBLIDA (Euroopa Raamatukogude Teabe ja Dokumentatsiooni Liit), ning on koostööpartner Põhjamaade Ministrite Nõukogule seminaride ja üleriigiliste ürituste korraldamisel.¹

Eesti Rahvusraamatukogu kuulub 15 rahvusvahelisse erialaorganisatsiooni, teeb koostööd teiste riikide rahvusraamatukogudega ja osaleb rahvusvahelistes koostööprojektides. Olles trükiste standardinumbrite haldaja Eestis, osaleb Eesti Rahvusraamatukogu regulaarselt vastavate rahvusvaheliste organisatsioonide töös. Näiteks on koostöös rahvusvaheliste spetsialistidega osaletud uue ISBN ja ISSN standardi ettevalmistamisel. Samuti on toimunud koostöö Venemaa Rahvusraamatukoguga *Rahvusvahelise vene raamatu koondkataloogi* (1918-1926) projekti läbiviimisel, milles osales ka Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu. Rahvusraamatukogu on ka mitmete rahvusvaheliste organisatsioonide kontakt-raamatukogu Eestis, kuhu 2015. aastal lisandus kaks uut organisatsiooni (Rahvusvaheline Maailmanäituste ja -messide Büroo BIE ja Rahvusvahelise Taastuvenergia Agentuur IRENA). 2015. aastal osales Rahvusraamatukogu Euroopa Komisjoni teabevahetuse peadirektoraadi algatatud Euroopa dokumendikeskuste esindajatest koosnevas töörühmas, mille eesmärgiks oli sõnastada Euroopa dokumendikeskuste võrgustiku missioon ja ülesanded. Rahvusraamatukogus eksponeeritakse regulaarselt ka välismaiseid näitusi, kus tutvustatakse erinevate riikide kultuuri ja kunsti. Nii esitleti 2015. aastal väljapanekuid Soomest, Lätist, Leedust, Hondurasest, Gruusiast, Saksamaalt jm.

Regulaarne osalemine rahvusvahelistes organisatsioonides on tavapärane kõigis Eesti teadusraamatukogudes. Näiteks teeb Tartu Ülikooli Raamatukogu koostööd Läänemere maade raamatukogude ühendusega *Bibliotheca Baltica*, Õigusinfokeskuste ja Õigusinfospetsialistide Konsortsiumiga (CLCLIS), Euroopa Tervishoiuteabe ja Meditsiiniraamatute Ühendusega (EAHIL), Euroopa Infoühendusega (EIA), Rahvusvahelise Õigusraamatukogude Ühendusega (IALL), Euroopa Teadusraamatukogude Liiduga (LIBER). Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu osaleb Läänemere maade raamatukogude ühenduses *Bibliotheca Baltica*, Euroopa Teadusraamatukogude Konsortsiumis (CERL), Euroopa Tervishoiuteabe ja Meditsiiniraamatute Ühenduses (EAHIL), Tervishoiuteabe ja Meditsiiniraamatute Ühenduses (EAHIL), Rahvusvahelises Raamatukoguühingute ja -asutuste Liidus (IFLA), Euroopa Teadusraamatukogude Liidus (LIBER). Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu osaleb Läänemere maade raamatukogude ühenduses *Bibliotheca Baltica*, Rahvusvahelises Tehnikaülikoolide Raamatukogude Ühenduses (IATUL).

Otsesuhtlus välisraamatukogudega ja osalemine rahvusvahelistes organisatsioonides aitab kaasa teadusraamatukogude teadustegevusele. Kaasalöömine rahvusvahelistes projektides või ka lihtsalt teiste riikide raamatukogude külastamine annab töötajatele rahvusvahelise töö kogemusi ning lisaväärtust raamatukogude teenustele. Kuid ka paljud väiksemad raamatukogud omavad suhteid välisriikide raamatukogudega. Valdavalt lävitakse lähiriikidega, näiteks Soome raamatukogudega on koostöösuhted Kiili raamatukogul (Harjumaa), Jõgeva Maakonna Keskraamatukogul, Tapa Linnaraamatukogul (Lääne-Virumaa), Kõrveküla raamatukogul, Rõngu raamatukogul (Tartumaa) jt; Leedu raamatukogudega on koostöö Maardu Linnaraamatukogul, Kõrveküla raamatukogul, Viljandi Linnaraamatukogul; Läti raamatukogudega lävivad Lilli raamatukogu (Viljandimaa), Võrumaa Keskraamatukogu.

¹ Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu arengukava aastateks 2015-2018

10.1.4. Alavaldkondade ülevaated

10.1.4.1. Rahvaraamatukogud

Rahvaraamatukogud on kohalike omavalitsuste asutused, millede eesmärgiks on tagada elanikele vaba ja piiramatu juurdepääs infole, teadmistele, inimhõlde saavutustele ning kultuurile, toetada elukestvat õppimist ja enesetäiendamist. Rahvaraamatukogu on rahvaraamatukogu seaduse tähenduses munitsipaalraamatukogu, kes kogub, säilitab ja teeb lugejale kättesaadavaks temale vajalikud trükised, auvised ja teised teavikud ning avalikud andmebaasid.

Lisaks rahvaraamatukogu seadusele juhitud rahvaraamatukogud oma tegevuses teistest seadustest, oma põhimäärusest ja UNESCO rahvaraamatukogude manifestist. Rahvaraamatukogude võrgu tegevust toetab Kultuuriministeerium.

Rahvaraamatukogud on kohalikud infokeskused, mis peavad tagama kõigile kasutajatele võrdse ja tasuta juurdepääsu kogudele. Raamatukogu põhiteenused on teavikute kohalkasutus ja kojulaenus ning üldkasutatava andmesidevõrgu kaudu avalikule teabele juurdepääsu võimaldamine. Peale põhitegevuse on rahvaraamatukogud sageli ka kohaliku kultuurikeskuse rollis, korraldades mitmesuguseid kultuuriüritusi, näitusi jm. Eesti rahvaraamatukogudes korraldati 2015. aastal kokku 4617 näitust, 8645 väljapanekut ja 10 049 üritust milles ühtekokku osales üle 228 tuhande inimese.

Rahvaraamatukogu seadus näeb ette vähemalt ühe raamatukogu olemasolu 500 elanikuga teeninduspiirkonnas, samuti peab kuni 10 tuhande elanikuga linnades olema vähemalt üks raamatukogu ja suuremates linnades üks raamatukogu iga 15 tuhande elaniku kohta. Nendest tingimustest tulenevalt on rahvaraamatukogude võrk üle Eesti üsnagi hästi välja kujunenud. Siiski on alates 2012. aastast hakanud rahvaraamatukogude arv demograafilise olukorra tõttu maapiirkondades langema ja kui veel 2011. aastal töötas 563 rahvaraamatukogu, siis 2015. aastal 540 üldkasutatavat rahvaraamatukogu. Mitmetes valdades on olemasolevad raamatukogud liidetud valla keskraamatukogudega või reorganiseeritud harukogudeks, mis võimaldab paremini kasutada komplekteerimisraha ja korraldada teavikute liikumist mitme raamatukogu vahel, samuti optimeerida üldist juhtimist. Suurenemistendentsi näitab ka rahva- ja koolirahvaraamatukogude omavaheline liitumine.

Tabelis 10.4 on ülevaatlilikult ära toodud rahvaraamatukogude tegevuse põhinäitajad aastatel 2005-2016.

Kui töötajate arv püsis kuni 2008. aastani samal tasemel, siis 2009. aastast on see järjest vähenenud, mida saab seostada raamatukogude arvu vähenemisega. Samas hakkas rahvaraamatukogude arv langema alles 2012. aastal. Võrreldes 2011. aastaga oli rahvaraamatukogude töötajate arv langenud 2015. aastaks 116 inimese võrra (-7%, vt tabel 10.5). Seejuures on kasvanud osaajaga töötavate inimeste osakaal, mis moodustas 2015. aastal ligi 28% kõigist rahvaraamatukogude töötajatest (2011. aastal 25%). Vähenenud on täisajaga töötajate osatähtsus – kui 2011. aastal töötas täisajaga 83% raamatukoguhoidjatest, siis 2015. aastal 80%. Raamatukoguhoidjad moodustasid töötajatest 83%.

Rahvaraamatukogude kasutajate arv on alates 2011. aastast samuti olnud kahanev. Kui 2005. aastal kasutas rahvaraamatukogude teenuseid kokku ligi 440 tuhat inimest, siis 2011. aastal vaid 390 tuhat inimest ning 2015. aastal 363 tuhat inimest. Kasutajate arvu vähenemist mõjutab muidugi kahanev Eesti elanike arv (võrreldes 2005. aastaga oli elanikke 2015. aastal 45 tuhande inimese võrra vähem), kuid lisaks sellele on langenud ka suhteline kasutajate arv – kui 2005. aastal oli rahvaraamatukogudel keskmiselt 33 raamatukogukasutajat 100 elaniku kohta, siis 2015. aastal 28 (vt joonis 10.7). Rahvaraamatukogude lugejatest ligi 26% moodustasid kuni 16-aastased lapsed.

Tabel 10.4. Rahvaraamatukogude põhinäitajaid 2005–2016

	Raamatu- kogude arv	Teavikuid raama- tukogu kohta, tuhat arvestusük- sust	Kasutajate arv kokku, tuhat	Laenutusi keskmiselt kasutaja kohta, arvestusüksust	Kasutajaid 100 elaniku kohta	Töötajate arv	Arvuti- töökohad, sh lugejate kasutuses
2005	562	20,1	439,7	26,6	33	1 665	2 695
2006	568	19,9	411,3	26,1	31	1 678	2 851
2007	566	20,1	381,0	27,4	28	1 678	3 010
2008	566	20,3	376,4	30,0	28	1 689	3 059
2009	565	20,3	390,8	31,0	29	1 645	3 070
2010	562	20,4	391,2	30,8	29	1 603	3 063
2011	563	20,6	389,8	31,6	29	1 587	3 060
2012	559	20,8	383,2	30,5	30	1 554	3 049
2013	556	21,0	377,7	29,6	29	1 544	3 011
2014	549	21,4	368,1	29,1	28	1 528	2 925
2015	540	21,4	363,4	28,6	28	1 471	2 875
2016	536	21,2	351,3	28,5	27	1 442	2 759

Allikas: Statistikaamet

Tabel 10.5. Rahvaraamatukogude töötajad 2011–2015

	Töötajate arv			Kooseisuline töötajate arv		
	2011	2015	Muutus 2015/2011 %	2011	2015	Muutus 2015/2011 %
Kokku	1 587	1 471	-7,3	1 420	1 306	-8,0
sh raamatukoguhoidjad	1 311	1 221	-6,9	1 219	1 125	-6,9
teised töötajad	276	250	-9,4	201	181	-10,0
sh täisajaga	1 187	1 066	-10,2	1 187	1 066	-10,2
osaajaga	400	405	1,3	233	240	3,0

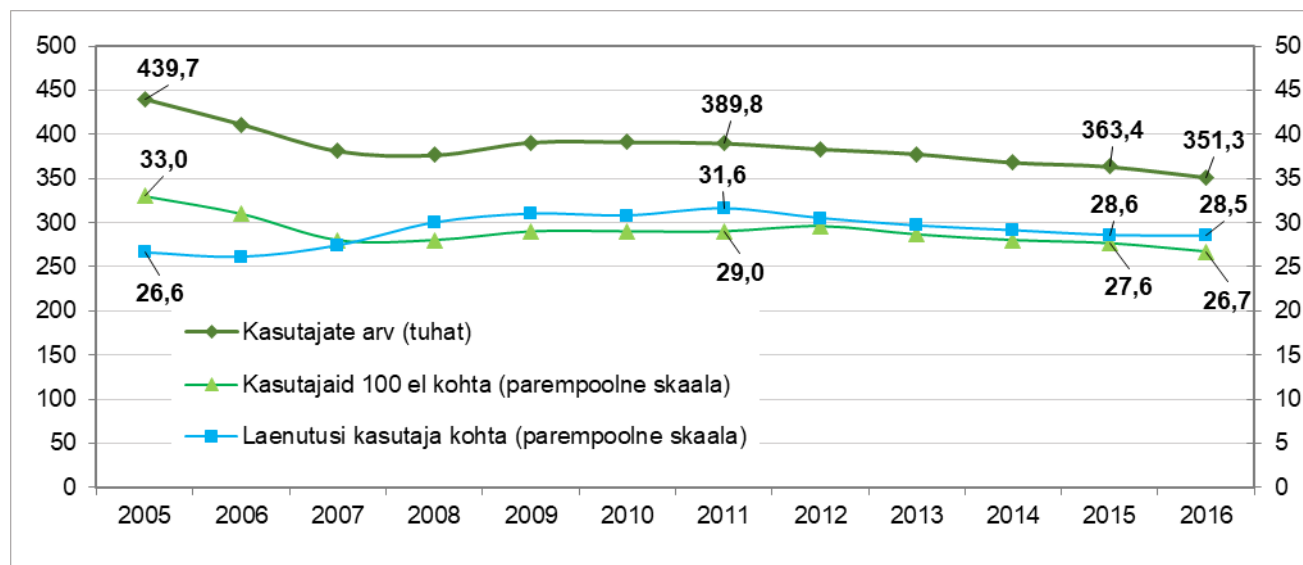
Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

363 tuhandest rahvaraamatukogu kasutajast oli 2015. aastal teavikuid laenutanud ligi 88%, seejuures moodustasid kõikidest laenutustest 94% kojulaenutused ning 6% kohallaenutused². Kojulaenutusi oli ühe laenutaja kohta 2015. aastal keskmiselt 32 ning koju laenutatud teavikutest 57% oli ilu- või lastekirjandus. Laenutuste hulk on kõige enam vähenenud teabekirjanduse osas, mida põhjustab aina laienev informatsiooni kättesaadavus interneti kaudu.

Arvutitöökohade koguarv on langenud paralleelselt raamatukogude vähenemisega, kuid vähenenud on ka arvutitöökohade suhtarv ühe rahvaraamatukogu kohta (arvutitöökohati oli keskmiselt ühe rahvaraamatukogu kohta 2011. aastal 5,4 2015. aastal 5,3 ja 2016. aastal 5,1). Seejuures on omakorda vähenenud ka külastajate kasutuses olevate arvutite osakaal, mis 2011. aastal moodustas kõikidest

² Rahvusraamatukogu raamatukogustatistika

Joonis 10.7. Rahvaraamatukogude põhinäitajad 2005–2016

Allikas: Statistikaamet

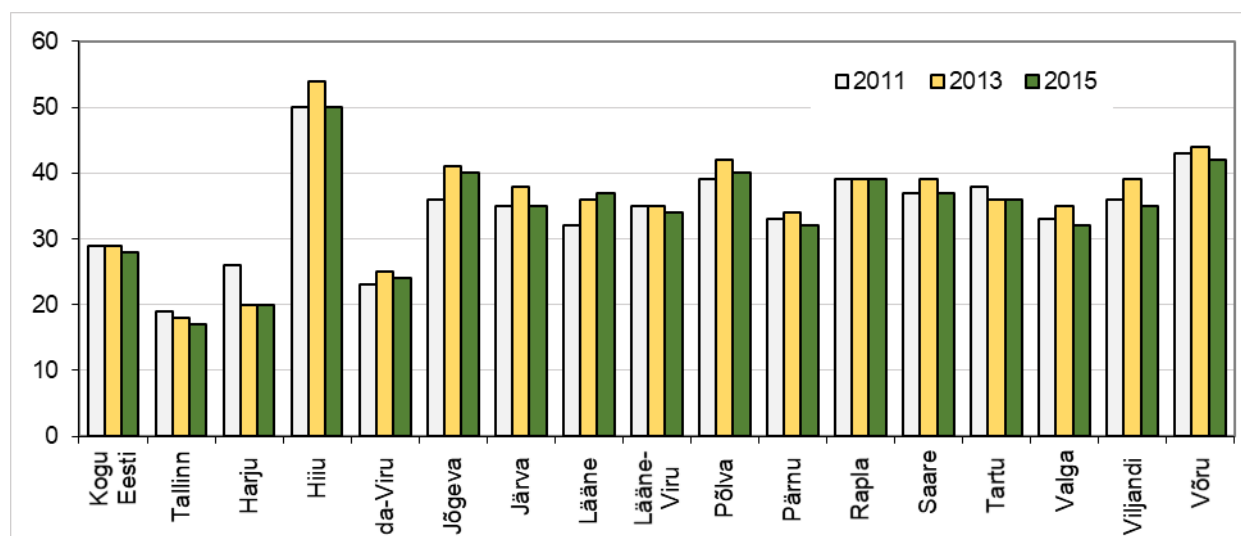
arvutitöökohtadest 56% ning 2015. ja 2016. aastal 53%. Tihti on probleemiks külaraamatukogude halb internetiühendus või amortiseerunud arvutipark. Arvutite uuendamise vajadus on pidev, mida rahalised võimalused sageli ei kata. Raamatukogude poolt pakutavaid arvutitöökohti kasutatakse ka vähem, kuna aina rohkem lugejaid käib raamatukogus enda arvutiga. Nii nagu on jäänud vähemaks rahvaraamatukogude lugejaid, on viimastel aastatel vähenenud ka teavikute laenutamine – kui 2011. aastal oli laenutuskordi ühe lugeja kohta 32, siis 2015. aastal 29. Siiski on pikema perioodi võrdluses laenutuste suhtarv kasvanud, sest veel 2006. aastal oli laenutusi ühe lugeja kohta keskmiselt 26.

Maapiirkonnas on lugejaid linnadega võrreldes vähem ja nii on maakonnaraamatukogudes keskmiselt 576 kasutajat raamatukogu kohta, Tallinnas näiteks 3530. Seevastu on maakondades raamatukogude kasutajate osakaal elanikest suurem kui linnades – keskmiselt 36 inimest 100 elaniku kohta, samas kui Tallinnas on see näiteks 17 inimest (tabel 10.6). Tallinna (ja ka Tartu) puhul tuleb siiski lisada, et seal on olemas suur hulk teadus- ja erialaraamatukogusid, mida on võimalik kasutada. Kõige suurem on raamatukogude kasutajate osakaal Hiiumaal (50% elanikest) ja Võrumaal (42% elanikest).

Ajavahemikul 2011-2015 on rahvaraamatukogude kasutajaid 100 elaniku kohta märkimisväärselt lisandunud Läänemaal ja Jõgevamaal (vastavalt +16% ja +11%). Kõige enam on samal ajal suhteline lugejate arv langenud Harjumaal (-37%, v.a Tallinn, vt joonis 10.8).

Võrreldes 2014. aastaga langes 2015. aastal laenutuste arv lugeja kohta 29,1-lt 28,6-le ja 2016. aastal 28,5-le. Raamatukogude kasutajate arvu ja ka külastatavuse vähenemist on mõjutanud elanike arvu kahanemine maakondades, samuti elanikkonna vananemine. Paljud raamatukogukogu töötajad ei tööta enam täiskohaga, mistõttu ei korraldata piisavalt lugemise edendamise üritusi ning lühenevad ka raamatukogude lahtiolekuajad. Väiksemates maakohtades võivad raamatukogudele ligipääsu mõjutada ka ühistranspordi probleemid, sest seoses elanike vähenemisega kahaneb ka bussiliinide võrk. Teiselt poolt on aga kasvanud virtuaalkülastuste arv, sest raamatukoguteenused on osaliselt kasutatavad ka veebi kaudu.

Joonis 10.8. Rahvaraamatukogude kasutajaid 100 elaniku kohta 2011–2015

Allikas: Statistikaamet

Rahvaraamatukogudel oli 2015. aasta seisuga kokku 11,6 mln arvestusüksust teavikuid ning lisaks sellele 3,9 miljonit nimetust digitaalset teavikuid. Teavikutest enamiku (11,3 mln) moodustasid raamatud (vt tabel 10.7). 2015. aastal lisandus kogudesse 357 tuhat eksemplari raamatuid, 17,6 tuhat ajakirja aastakäiku³, 4155 auvist, 88 elektroonilist teavikut ja 287 muud teavikut. Võrreldes 2011. aastaga, on vähenenud nii uute raamatute, auviste, elektrooniliste teavikute kui muude teavikute eksemplaride arv (vt tabel 10.8). Annetustena saadud raamatute arv kasvas kuni 2014. aastani, kuid on seejärel langenud. Rahvaraamatukogudele annetatud raamatud moodustasid 2011. aastal 15%, 2014. aastal 21%, 2015. aastal 15% ja 2016. aastal 13% lisandunud raamatute üldarvust.

Tabel 10.6. Rahvaraamatukogud maakonniti 2015

	Arv	Kasutajaid, tuhat	Kasutajaid raamatukogu kohta	Kasutajaid 100 elaniku kohta	Töötajate arv
Harjumaa	80	114,3	1 429	20	324
..Tallinn	20	70,6	3 530	17	161
..muu Harjumaa	60	43,7	728	27	163
Hiiumaa	7	4,5	643	50	17
Ida-Virumaa	39	35,1	900	24	205
Jõgevamaa	27	12,4	459	40	59
Järvamaa	30	10,7	357	35	52
Läänemaa	23	9	391	37	42
Lääne-Virumaa	41	19,9	485	34	94
Põlvamaa	34	11,2	329	40	65
Pärnumaa	44	26,8	609	32	107
Raplamaa	31	13,5	435	39	76

³ ajakirjanduse aastakäik loetakse üheks arvestusüksuseks

	Arv	Kasutajaid, tuhat	Kasutajaid raamatukogu kohta	Kasutajaid 100 elaniku kohta	Töötajate arv
Saaremaa	30	12,2	407	37	56
Tartumaa	55	53,3	969	36	179
Valgamaa	25	9,7	388	32	54
Viljandimaa	41	16,8	410	35	78
Võrumaa	33	14,1	427	42	63
Maakonnad kokku, v.a Tallinn	520	292,8	576	35	1 310
Eestis kokku 2015	540	363,4	673	28	1 471
Eestis kokku 2011	563	389,8	692	29	1 587
Muutus 2015/2011 (%)	-4,1	-6,8	-2,7	-3,4	-7,3

*Vastavalt varemavaldatud rahvaarvule

Allikad: Statistikaamet, Eesti Rahvusraamatukogu

Tabel 10.7. Rahvaraamatukogude teavikute arv (tuhandetes)

	2011	2015
Raamatud (eksemplari)	11 331,4	11 300,4
Ajakirjad (aastakäigud)	150,9	158,0
Auvised (eksemplari)	95,3	111,4
Ajalehed (nimetused)	3,8	3,9
Elektroonilisel kandjal teavikud (eksemplari)	5,2	4,9
Kokku arvestusüksusi	11 586,6	11 578,6
Digitaalseid teavikuid	-	3903,0

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Tabel 10.8. Rahvaraamatukogude teavikute ostud 2011-2016

	2011	2015	2016
Raamatud (tuhat eksemplari)	314,7	306,1	309,8
Ajakirjad (tuhat, aastakäigud)	13,7	14,8	14,4
Auvised (tuhat eksemplari)	4,1	2,5	2,8
Elektroonilised kandjal teavikud (eksemplari)	480*	34	95
Digitaalsed teavikud (nimetusi)	-	2138	2631
Komplekteerimiskulud kokku (miljon eurot)	3,75	4,19	4,35

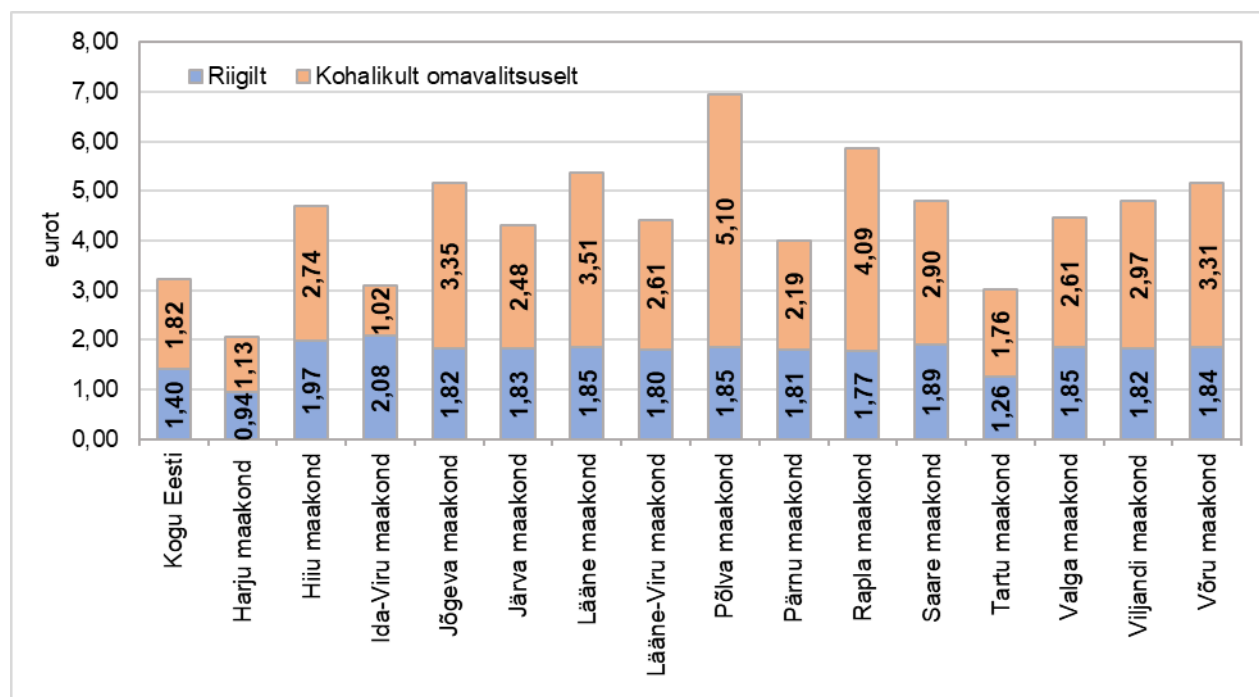
*Sisaldab Tallinna Keskraamatukogu e-raamatuid

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Komplekteerimiskulud moodustasid 2015. aastal kokku 4,2 mln eurot (2011. aastal 3,8 mln eurot), millest 43% saadi riigilt, 56% omavalitsustelt (2011. aastal vastavalt 45% ja 54%) ning 1% muudest allikatest. Komplekteerimiskulude osakaal raamatukogude jooksevkuludest on järjest langenud: kui enne 2000.

aastaid moodustas see ligikaudu kolmandiku, 2007. aastal 23% ja 2011. aastal 19,4%, siis 2015. aastal 18,7% ja 2016. aastal 18,4%. Suurema osa komplekteerimiskuludest katavad omavalitsused (2015. aastal 56%). Ühe elaniku kohta oli 2015. aastal Eestis keskmine komplekteerimiskulu 3,22 eurot (joonis 10.9). Maakondadest olid komplekteerimiskulud elanike kohta kõige suuremad Põlva maakonnas (6,95 eurot) ja Raplamaal (5,86 eurot) ning kõige madalamad Harju maakonnas (2,07 eurot) ja Tartumaal (3,02 eurot). Kohaliku omavalitsuse panus teavikute komplekteerimise rahastamises oli kõige suurem Põlva maakonnas (70% 2015. aastal) ja kõige väiksem Ida-Viru maakonnas (33%). Võrreldes 2011. aastaga on rahvaraamatukogude komplekteerimiskulud ühe elaniku kohta kasvanud keskmiselt 0,41 euro võrra (2011. aastal oli komplekteerimiskulu elaniku kohta keskmiselt 2,81 eurot).

Joonis 10.9. Rahvaraamatukogude komplekteerimiskulud elaniku kohta maakondade lõikes 2015

Allikad: Rahvaraamatukogude aastaaruanded

Vastavalt Kultuuriministeeriumi määrusele peab vähemalt 30% riigi poolt eraldatud teavikute soetamise toetussummadest kasutama etteantud kirjanduse ja kultuuriperioodika väljaannete hankimiseks vastavalt konkreetse rahvaraamatukogu sihtgrupi vajadustele ja eripärale.⁴ Määruse lisas olevas tunnustatud väljaannete nimekirjas, kust raamatukogudel tuleb valida lugejate profiili silmas pidades sobivad, on sellised soovitusel nagu SA Kultuurileht väljaanded; kultuuriajakirjad, mille väljaandmist toetab Eesti Kultuurkapital; Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia saanud ja nomineeritud raamatud; riigi kultuuri aastapreemia saanud raamatud; Balti Assamblee kirjandusauhinna ja Euroopa Kirjandusauhinna saanud Eesti autor või eestikeelse tõlke raamatud; Põlvepikuraamatu konkursi laureaadid, Paabeli Torni, Aasta Rosina, Nukitsa auhinna saanud raamatud; Eesti Lastekirjanduse Keskuse ja kirjastuse Tänapäev noorsooromaani võistluse auhinna saanud raamatud; 25 kauneima Eesti raamatu ning 5 kauneima Eesti lasteraamatu konkursil auhinnatud raamatud; kohalikke kirjanduspreemiaid saanud raamatud; kultuuriajakiri Oma Keel; erialajakiri Raamatukogu; Eesti Lastekirjanduse Keskuse laste-

⁴ Kultuuriministeeriumi määrus „Rahvaraamatukogudele riigieelarvest finantseeritavate kulude jaotamise kord“, Riigi Teataja I, 13.01.2015, 30

kirjanduse soovitatud teavikud; Kultuuriministeeriumi toetusvoorudest toetust saanud teavikud; Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali soovitatud teavikud; teosed sarjast „Eesti Mõttelugu“; teosed sarjast „Avatud Eesti Raamat“; muuseumide väljaanded; riigiasutuste väljaanded.

Rahvaraamatukogu seaduse järgi rahastatakse rahvaraamatukogusid peamiselt kohalike omavalitsuste eelarvetest ja osaliselt riigieelarvest. Kohalik omavalitsus peab tagama töötajate töötasud, kogude regulaarse varustatuse teavikutega ning vajaminevad ruumid, nende sisustuse ja majandamiskulude katmise. Teavikute soetamine finantseeritakse nii kohalike omavalitsuste kui ka riigi poolt. Omavalitsuste osa raamatukogude rahastamisel on aja jooksul suurenenud – kui 2011. aastal moodustas kohalike omavalitsuste osakaal rahvaraamatukogude kogutuludest 82%, siis 2015. aastal 87% ja 2016. aastal 86%. Kogukuludest moodustasid 2015. aastal 59% tööjõukulud (2011. aastal 55%), 18% komplekteerimiskulud (2011. aastal 19%), ligi 3% investeeringud (2011. aastal 5%) ja 3% infotehnoloogiakulud (2011. aastal 3%) (tabel 10.9 ja joonis 10.10).

Tabel 10.9. Rahvaraamatukogude tulud ja kulud 2011–2015

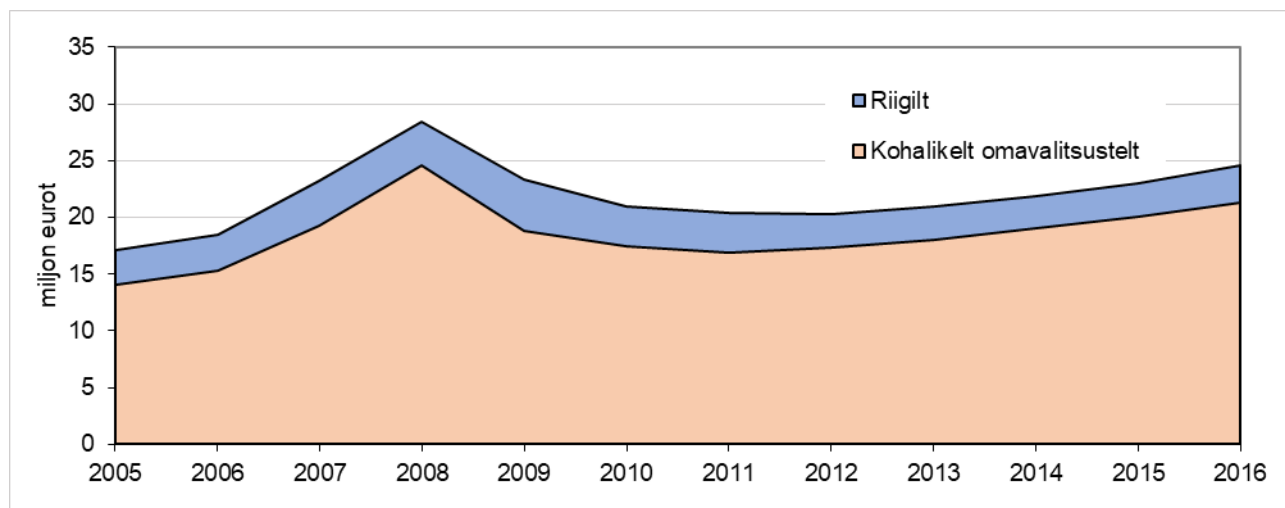
	2011		2015		Muutus 2015/11, %
	miljon eurot	%	miljon eurot	%	
Tulud kokku	20,5	100	23,0	100	12,2
Tulud riigieelarvest	3,0	15	2,5	11	-16,7
Tulud kohalikelt omavalitsus- telt	16,9	82	20,0	87	18,3
Tulud muudest allikatest	0,6	3	0,5	2	-16,7
Kulud kokku	20,4	100	23,0	100	12,7
Tööjõukulud	11,3	55	13,5	59	19,4
Komplekteerimiskulud	3,8	19	4,2	18	10,5
Investeeringud	1,1	5	0,6	3	-45,5
Muud kulud	4,2	21	4,7	20	11,9

Allikas: Statistikaamet

Võrreldes Statistikaameti andmeid Rahandusministeeriumi andmetega, ilmneb erinevus kohalike omavalitsuste poolt raamatukogudele antud toetuste osas. Nii laekus Statistikaameti kohaselt 2015. aastal kohalikelt omavalitsustelt raamatukogudele 20 mln eurot (vt tabel 10.9), kuid omavalitsuste poolt Rahandusministeeriumile esitatud kohalike eelarvete täitmise aruanne näitab, et raamatukogusid toetati 2015. aastal kokku 23,7 mln euroga (vt tabel 10.10). Vahe tuleneb rahvaraamatukogude ebatäielikust aruandlusest ja kulude erinevast käsitlest (nt KOV näitab lisaks investeeringuid kinnisvarasse).

Kohalike omavalitsuste raamatukogudele eraldatud vahendid kasvasid 2015. aastal kõigis maakondades, välja arvatud Viljandi maakonnas. Kõige enam suurenesid kohalike omavalitsuste eraldised Harjumaa raamatukogudele (+15% ilma Tallinnata). Samas vähenesid 2016. aastal raamatukogudele antud toetused just Harjumaal (-5%) ja kõige enam kasvas kohalike omavalitsuste panus Ida-Virumaa raamatukogudele. Ajavahemikul 2011-2015 on kõige enam kasvanud Raplamaa kohalike omavalitsuste vahendid raamatukogudele (+59%). Maaraamatukogudel on oma regioonis sageli laiem funktsioon ning tihti on nende näol tegemist piirkondliku info- ja kultuurikeskusega, aga ka teenindusasutusega, sest nii kultuuriasutusi kui ka teenindusettevõtteid jääb maapiirkondades järjest vähemaks.

Joonis 10.10. Rahvaraamatukogude tulud riigilt ja omavalitsustelt aastail 2005–2016

Allikas. Statistikaamet

Tabel 10.10. Kohalike omavalitsuste kulutused raamatukogudele 2011–2016, tuhat eurot

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Muutus 2015/2011 %
Harjumaa	5 157	5 436	5 727	5 923	6 484	6 459	+25,7
Tallinn	2 714	2 854	2 918	2 992	3 119	3 276	+14,9
muu Harjumaa	2 443	2 582	2 809	2 932	3 365	3 183	+37,7
Hiiumaa	271	204	207	223	230	262	-15,1
Ida-Virumaa	2 242	2 300	2 410	2 593	2 743	3 194	+22,3
Jõgevamaa	738	737	790	835	891	965	+20,7
Järvamaa	724	752	858	790	800	878	+10,5
Läänemaa	564	562	591	611	633	678	+12,2
Lääne-Virumaa	1 363	1 462	1 445	1 595	1 681	1 804	+23,3
Põlvamaa	949	957	982	987	1 059	1 133	+11,6
Pärnumaa	1 407	1 386	1 451	1 566	1 672	1 746	+18,8
Raplamaa	738	1 120	1 090	1 111	1 172	1 220	+58,8
Saaremaa	1 696	816	753	811	878	960	-48,2
Tartumaa	2 252	2 248	2 418	2 541	2 746	3 033	+21,9
Valgamaa	581	611	647	664	685	740	+17,9
Viljandimaa	1 129	1 218	1 122	1 156	1 132	1 198	+0,3
Võrumaa	794	816	1 119	887	938	986	+18,1
Kokku	20 606	20 625	21 610	22 293	23 744	25 256	+15,2

Allikas: Rahandusministeerium

Kuigi e-raamatute turg laieneb väga kiiresti ja mitmete raamatukogude digitaalarhiivides (DIGAR, ELLU) on ligipääs tuhandetele teavikutele, pakub seni ainukesena kaasaegsete eestikeelsete e-raamatute laenutusteenust Tallinna Keskraamatukogu. E-raamatuid laenutatakse Tallinna Keskraamatukogu laenutus- ja lugemiskeskonna ELLU vahendusel 2012. aastast. E-raamatukogus ELLU võivad e-raamatutega tutvuda kõik huvilised, e-raamatuid laenata ja lugeda saavad Tallinna Keskraamatukogu

lugejad. E-raamatute laenamiseks ja lugemiseks piisab internetiühendusega arvuti, tahvelarvuti või nutitelefoniga olemasolust. E-raamatute laenamisel kehtivad samad põhimõtted kui tavaliste raamatute laenamisel. Kui raamatukogu on ostnud e-teavikule kaks litsentsi, siis saab samaaegselt seda e-raamatut laenata ja lugeda kaks inimest. Lugeja saab e-teavikule tähtajalise juurdepääsu ja tagastamistähtaaja möödumisel kaob lugejal automaatselt e-raamatu lugemise võimalus. 2016. aastal osteti Tallinna Keskraamatukogu e-raamatukogusse 595 nimetust (2015. aastal 467) e-raamatuid, kokku 2328 litsentsi (2015. aastal 1089). Kokku osteti e-raamatuid 67 kirjastajalt (2015. aastal 49)⁵. 2016. aasta lõpu seisuga oli ELLU-st kokku võimalik laenutada 2050 nimetust e-raamatuid.

Lisaks Tallinna Keskraamatukogule laenutab e-raamatuid ka Tartu Linnaraamatukogu, kuid ainult neid raamatuid, mille autoriõigused on ammendunud (autori surmast on möödunud enam kui 70 aastat). E-raamatuid saab koos lugeriga Tartu Linnaraamatukogust laenutada alates 2011. aastast.

Kehtivate autoriõigustega on digiraamatute laenutustegevus paraku suhteliselt komplitseeritud. Nii ei müüda laenutusõigusi mitte kõigile soovitud e-raamatutele, näiteks keeldusid kirjastused 2016. aastal digilaenutuse litsentsi müümisest 48 teose puhul. Samuti on e-raamatute litsentside ostmise ELLU-sse muutunud kallimaks, sest aina rohkem kirjastusi müüb e-raamatutele 10 laenutuskorra litsentse varasema 20 laenutuskorra asemel. Ja kuigi inimeste huvi e-raamatute vastu kasvab, mida näitab ka Tallinna Keskraamatukogu e-laenutuste arvu suurenemine, ei ole paljude rahvaraamatukogude hinnangul e-raamatute vastu nõudlust just põhjusel, et kehtiva autorikaitsega digiraamatuid pole võimalik laenutada. Ida-Virumaa rahvaraamatukogud on viidanud, et paljud venekeelsed e-raamatud ning auvised on internetis tasuta kättesaadavad, mistõttu saavad lugejad neid kasutada ilma raamatukogu vahendusest.

Siiski pakuvad mõned raamatukauplused (Apollo, Rahva Raamat, Krisostomus, Raamatukoi jt) ka võimalust mõningaid e-raamatuid tasuta alla laadida, kuid enamasti piirduvad need eesti klassikaga.

Viimastel aastatel on Eestis eraalgatusena loodud ka mõned eraraamatukogud, mis põhinevad registreeritud kasutajate omavahelisel raamatulaenutusel (www.bookworld.me) või pakuvad lihtsalt kohapealset lugemisvõimalust (Uue Maailma Kapsad ja Tartu Apraaditehase Fahrenheit 451 raamatutuba).

10.1.4.2. Teadus- ja erialaraamatukogud

Teadus- ja erialaraamatukogud on erineva otstarbe ja funktsiooniga raamatukogud, mis koguvad ja vahendavad teadus- või arendustegevuse alast, erialast või kõrgkooliõppega seotud teavet. Siia kuuluvad Eesti Rahvusraamatukogu, ülikooliraamatukogud, teiste kõrgharidusasutuste raamatukogud ja mitmesugused erialaraamatukogud.

Teadusraamatukogude eesmärgiks on tagada riigi ning ühiskonna arenguks vajaliku informatsiooni kättesaadavus, teadus- ja arendustegevusele kaasaaitamine, elanikkonna haridustaseme ja üldise harituse tõusu soodustamine ning riigi teaduspotentsiaali suurendamine. Teadusraamatukogud on avalikud raamatukogud, mille ülesanne on teadusinformatsiooni kogumine, säilitamine, töötlemine ja kättesaadavaks tegemine. Kõik Eesti avalik-õiguslike ülikoolide raamatukogud omavad teadusraamatukogu staatust. Teadusraamatukogud kuuluvad Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalasse (Rahvusraamatukogu Kultuuriministeeriumi haldusalasse).

Erialaraamatukogu on iseseisev raamatukogu, mille ülesandeks on hankida ja vahendada teavet ühe teatud eriala või ainevaldkonna piires ning teenindada peamiselt kindlat sihtrühma. Erialaraamatukogud on mitmesuguste ametiasutuste, arhiivide, kõrgkoolide, muuseumide jm. raamatukogud. Eriala-

⁵ Andmed Tallinna Keskraamatukogu 2016. aasta aruandest

raamatukogude hulka kuulub ka Eesti Hoiuraamatukogu, mis talletab teistest raamatukogudest üleantud ja säilitamist vääriivat teaduslikku, tehnilist ja kultuurialast kirjandust. Selle filiaalina töötab Eesti Pimedate Raamatukogu, mis teenindab nägemispuudega lugejaid. Erinevalt rahvaraamatukogudest ei ole kõik eriala- ja teadusraamatukogud üldsusele avatud.

Eesti Rahvusraamatukogu ülesandeks on Eestis ilmunud või Eestit puudutavate teavikute kogumine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine. Üheks rahvusraamatukogu funktsiooniks on olla ka parlamendi-raamatukogu, mis tagab põhiseaduslike institutsioonide infoteeninduse ning lisaks on Eesti Rahvus-raamatukogu ka teadusraamatukogu, mis osutab teadustööks vajalikku infoedastust. Rahvus-raamatukogu vastutusvaldkonda kuulub ka trükiteodangu- ja raamatukogualaste riiklike statistiliste andmete kogumine ja esitamine ning raamatukogude võrgu erialakoostöö koordineerimine oma haldusalas raamatukogusid omavate ministeeriumidega. Rahvusraamatukogu täidab ka kultuurikeskuse rolli, kus toimuvad näitused, konverentsid, teatrietendused, kontserdid jm kultuuriüritused.

Statistikaameti andmetel oli 2015. aastal Eestis kokku 44 teadus- ja erialaraamatukogu (vt tabel 10.11).

Tabel 10.11. Teadus- ja erialaraamatukogude näitajad 2015

	Arv	Kasutajate arv, tuhat	Töötajate arv	Teavikuid, tuhat arvestusüksust
Rahvusraamatukogu	1	47,5	309	3 238
Ülikooliraamatukogud	6	149,0	349	7 966
Teiste kõrgharidusasutuste raamatukogud	12	17,0	38	391
Erialaraamatukogud	25	15,0	97	2 412
Kokku	44	228,0	793	14 007

Allikas: Statistikaamet

Paraku eksisteerib erialaraamatukogusid enam kui statistikas nähtub. Paljud raamatukogud tegutsevad suurema organisatsiooni allasutusena, mida eraldi ei arvestata, näiteks on Tartu Ülikoolil kuni 30 erialaraamatukogu, mis koonduvad tegelikult üheks arvaks. Statistika kogumise alt jäävad näiteks välja ka Eesti Panga ja välissaatkontade raamatukogud ja paljude muude asutuste ning organisatsioonide raamatukogud, sest seadusandlus nende tegevust ei reguleeri ning neil pole seetõttu ka statistika esitamise kohustust.

Teadus- ja erialaraamatukogudes töötas 2015. aastal 793 inimest, neist 91% moodustasid raamatukogu-hoidjad ja infospetsialistid (kokku 718 inimest). Töötajate arv on vähehaaval alates 2009. aastast kahanenud (tabel 10.12).

Kasutajaid oli teadus- ja erialaraamatukogudel 2015. aastal kokku 227,6 tuhat. Kasutajate arv küll eelnenud aastaga võrreldes natuke vähenes (2014. aastal oli kasutajaid 231,4 tuhat), kuid võrreldes 2011. aastaga on teadus- ja erialaraamatukogude kasutajate arv kasvanud 13% (vt tabel 10.12). Kuigi lugejaid on varasemast enam, laenutavad kasutajad teavikuid aina vähem. Kui 2012. aastal oli laenutusi ühe lugeja kohta keskmiselt 12,8, siis 2015. aastal vaid 6,7. 2016. aastal langes laenutuste arv kasutaja kohta aga veelgi (5,7). Siin võib olla põhjuseks see, et teadusraamatukogud on avanud oma kogusid ja iga kasutaja saab ise avariilult väljaande kätte. Samuti on muutunud üldine paradigma ja enam ei ole trükitud väljaanne kõige tähtsam, vaid sama oluline on digitaalne raamatukogu.

Tabel 10.12. Teadus- ja erialaraamatukogude näitajad 2005–2016

	Raamatukogude arv	Kasutajate arv kokku, tuhat	Töötajate arv	Laenutusi kasutaja kohta, arvestusüksust
2005	70	165,5	1 089	16,3
2006	60	164,4	1 050	13,8
2007	55	203,2	1 043	11,4
2008	55	206,6	1 053	11,6
2009	53	178,1	964	13,2
2010	54	192,1	923	12,8
2011	51	201,5	904	12,2
2012	50	199,4	895	10,4
2013	50	227,6	883	8,1
2014	44	231,4	824	7,5
2015	44	227,6	793	6,7
2016	43	230,1	755	5,7

Allikas: Statistikaamet

Teadusraamatukogudest on suurimate kasutajate arvuga ülikoolide raamatukogud (vt tabel 10.13), aga samuti Eesti Rahvusraamatukogu. Ülikooliraamatukogude ülesandeks on raamatukoguteenuste kõrval eelkõige kõrghariduse omandamise ja teaduse toetamine ning selleks õppijatele ja teadlastele mugava keskkonna loomine.

Kuue ülikooliraamatukogu kasutajad moodustasid 2015. aastal 65% kogu teadus- ja erialaraamatukogude kasutajate arvust, koos Eesti Rahvusraamatukoguga ulatus see aga 72%-ni.

Tabel 10.13. Ülikooliraamatukogud 2011 ja 2015

	Kasutajate arv, tuhat		Töötajate arv		Kulud, tuhat eurot	
	2011	2015	2011	2015	2011	2015
Tartu Ülikooli Raamatukogu	53,2	50,6	176	134	3 574	4 546
Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu	51,8	46,0	119	112	1 726	1 702
Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu	28,5	36,8	76	69	1 792	1 921
Eesti Maaülikooli Raamatukogu	6,6	6,9	20	16	311	377
Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu	4,5	5,4	8	7	197	147
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Raamatukogu	2,8	3,1	10	10	198	257
Kokku	147,4	148,8	409	348	7 797	8 950
Muutus, 2015/2011, +/-%		0,9		-14,9		14,8

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Teiste kõrgkoolide raamatukogusid on Eesti Rahvusraamatukogu andmetel 13. Sarnaselt ülikoolide raamatukogudega on ka teiste kõrgkoolide raamatukogude missiooniks toetada kõrgkooli õppe- ja uurimistöö toimumist ning omada selleks vajalikku teavikute kogu ning ajakohast elektroonilise infootsingu süsteemi.

Muudest raamatukogudest on tuntumad veel Eesti Hoiuraamatukogu, kus säilitatakse teistelt Eesti raamatukogudelt vastuvõetud harvemkasutatavaid trükiseid ning mis võimaldab teistel raamatukogudel täiendada oma kogusid neile vajalike teavikutega. Eesti Hoiuraamatukogu valmistab ja teeb oma filiaali Eesti Pimedate Raamatukogu vahendusel nägemispuuetega inimestele kättesaadavaks heliraamatuid ja -ajakirju ning punkt kirjas teavikuid. Eesti Lastekirjanduse Keskus tegutseb lastekirjanduse ainevaldkonnas kompetentsi- ja elamuskeskusena ning eriala- ja lasteraamatukoguna. Keskuse põhiülesanne on eesti lastekirjanduse arendamine, kogumine, säilitamine, uurimine ning vahendamine hariduslikel, teaduslikel ja elamuslikel eesmärkidel.

Teadus- ja erialaraamatukogudes oli 2015. aastal kokku 14,0 miljonit teavikut (2011. aastal 13,9 miljonit). Valdava osa teavikute koguarvust moodustavad Rahvusraamatukogu ja ülikoolide raamatukogude teavikud (tabel 10.14).

Teadus- ja erialaraamatukogude *tulud* moodustasid 2015. aastal kokku 18,8 mln eurot ning põhiosa sellest saadi riigilt (84%) ja muudest allikatest (16%, sh omatulu, Eesti Kultuurkapitali ja Euroopa Komisjoni toetused, annetused jm; tabel 10.15). 2012. aastal kasvas muude tulude maht erakorraliselt, kuna Rahvusraamatukogule eraldati CO₂ müügist saadud raha eest riikliku renoveerimisprogrammi katteks vahendeid (joonis 10.11). Kohalikest omavalitsustelt saadud tulude osatähtsus oli minimaalne (30 tuhat eurot 2015. aastal), mis on läinud Tallinna Linnaarhiivi ja Narva Muuseumi raamatukogude toetuseks.

Tabel 10.14. Ülikoolide raamatukogude ja Eesti Rahvusraamatukogu teavikute arv 2011 ja 2015 (tuhandetes)

	2011	2015
Kokku teavikuid	10 936,5	10 170,2
Raamatud (eksemplari)	7 907,0	8 083,6
Jadaväljaanded (arvestusühik)	1 427,0	1 474,1
Auvised (eksemplari)	121,6	141,1
Graafikateavikud (eksemplari)	305,7	294,2
Noodiväljaanded (eksemplari)	301,9	278,9
Käsitrad (eksemplari)	85,7	95,2
Mikrovormid (eksemplari)	53,0	43,8
Elektroonilised jadaväljaanded (nimetusi)	220,1	308,4
E-raamatud (nimetusi)	202,2	537,1
Omalooodud andmebaasid (nimetusi)	0,1	0,1
Hangitud andmebaasid (ligipääs, nimetusi)	0,3	0,3

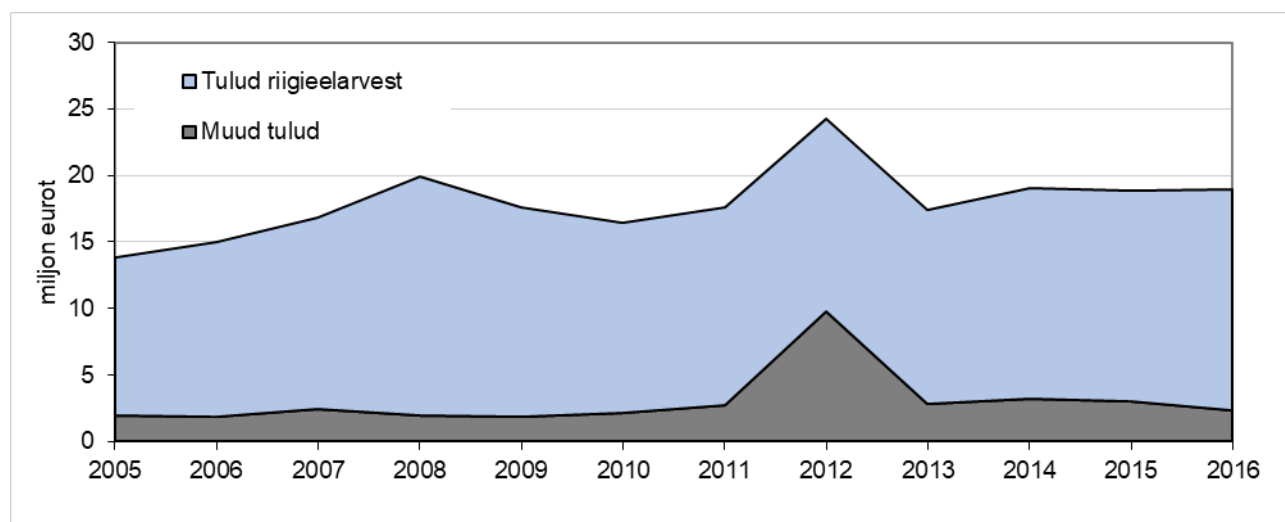
Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Tabel 10.15. Teadus- ja erialaraamatukogude tulud ja kulud 2011 ja 2015

	2011		2015		Muutus 2015/2011 (%)
	miljon eurot	%	miljon eurot	%	
Tulud kokku	17,7	100	18,8	100	6,2
Tulud riigieelarvest	14,9	84,3	15,8	83,9	6,0
Tulud kohalikelt omavalitsustelt	0,03	0,2	0,03	0,2	11,9
Tulud muudest allikatest	2,7	15,5	3,0	15,9	11,1
Kulud kokku	16,6	100	18,6	100	12,0
Tööjõukulud	8,9	53,6	9,8	52,7	10,1
Komplekteerimiskulud	3,7	22,3	2,9	15,6	-21,6
Investeeringud	0,7	4,2	1,3	7,0	85,7
Muud kulud	3,3	19,9	4,6	24,7	39,4

Allikad: Statistikaamet, Eesti Rahvusraamatukogu

Joonis 10.11. Teadus- ja erialaraamatukogude tulud 2005–2016

Allikas: Statistikaamet

Kuludest moodustasid kõige suurema osa tööjõukulud, mis olid 2015. aastal 9,8 miljonit eurot (53% kogukuludest) ning sellele järgnesid muud kulud 4,6 miljonit eurot (25%, sh majandamis- ja kommunaalkulud). Komplekteerimiskulud moodustasid kogukuludest ligi 16% (2,9 miljonit eurot) ning põhivarasse tehtud investeeringud 7% (1,3 miljonit eurot). Võrreldes 2011. aastaga, olid 2015. aastaks kõige enam kasvanud teadus- ja erialaraamatukogude investeeringukulud (+85%), millest põhiosa on läinud Tartu Ülikooli Raamatukogu renoveerimiseks ning märgatav oli ka muude kulude suurenemine (+39%) (kommunaalteenused, transport, kantseleikulud, majanduskulud jne). Kümnenndiku võrra kasvasid ka tööjõukulud. Samas vähenesid komplekteerimiskulud 2015. aastal 2011. aastaga võrreldes ligi 22% ning nende osakaal kogukuludest langes 16%-le (2011. aastal oli see 22%).

10.1.4.3. Kooliraamatukogud

Kooliraamatukogude eesmärgiks on toetada nii õpilasi kui õpetajaid õppeprotsessis. Kooliraamatukogude põhiülesandeks on tagada trükiste, audiovisuaalsete ja muude infokandjate säilitamine ning kättesaadavaks tegemine, et sellega tagada kooli õppekavade elluviimine. Kooliraamatukogude kogud jagunevad otstarbe järgi põhikoguks ja õppekirjanduse koguks. Põhikogu sisaldab teavikuid, mis annavad üldarendavaid õppe- ja kasvatustöös vajaminevaid teadmisi ning kuhu kuuluvad ilu- ja teatmekirjandus, muusika, filmid, perioodika. Õppekirjanduse kogu moodustavad aga õppekava täitmiseks vajalikud teavikud nagu õpikud, õppematerjalid ning õppematerjalide komplektid. Kooliraamatukogud aitavad õpilastel arendada iseseisva õpitöö oskusi ning süvendada lugemishuvi. Tänapäevased kooliraamatukogud on õpikeskused, kus lapsed saavad kohapeal infot hankida ning kasulikult vaba aega veeta. Õpetajatele pakuvad kooliraamatukogud võimalusi teha õppetöö mitmekesisemaks, teha koostöös üritusi ja kasutada kooliraamatukogude pakutavaid teenuseid.

Kooliraamatukogud peavad põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse järgi olema kõigil põhikoolidel ja gümnaasiumidel. Kutseõppeasutustel otseselt seadusest tulenevat kohustust raamatukogu moodustamiseks pole, kuid õppetöö tagamiseks on need formeeritud. Kooliraamatukogud on üks osa õppeasutustest ja nende põhikogu moodustamist ja täiendamist rahastab kool enda eelarvest.

Kooliraamatukogude täpne arv ei ole teada. Lähtudes sellest, et iga kooli juures töötab raamatukogu, peaks ka kooliraamatukogusid kokku olema sama palju kui koole. Statistikaameti andmetel töötas Eestis 2015. aastal kokku 518 üldhariduskooli, 44 kutsekooli ja 16 täiskasvanute gümnaasiumi (õhtukooli). Siiski pole kõigi kooliraamatukogude kohta teavet ja seetõttu on järgneva kooliraamatukogude analüüsi aluseks võetud need 362 kooliraamatukogu, mis on esitanud 2015/16 õppeaasta kohta teavet raamatukogustatistika kogujale (Rahvusraamatukogule).

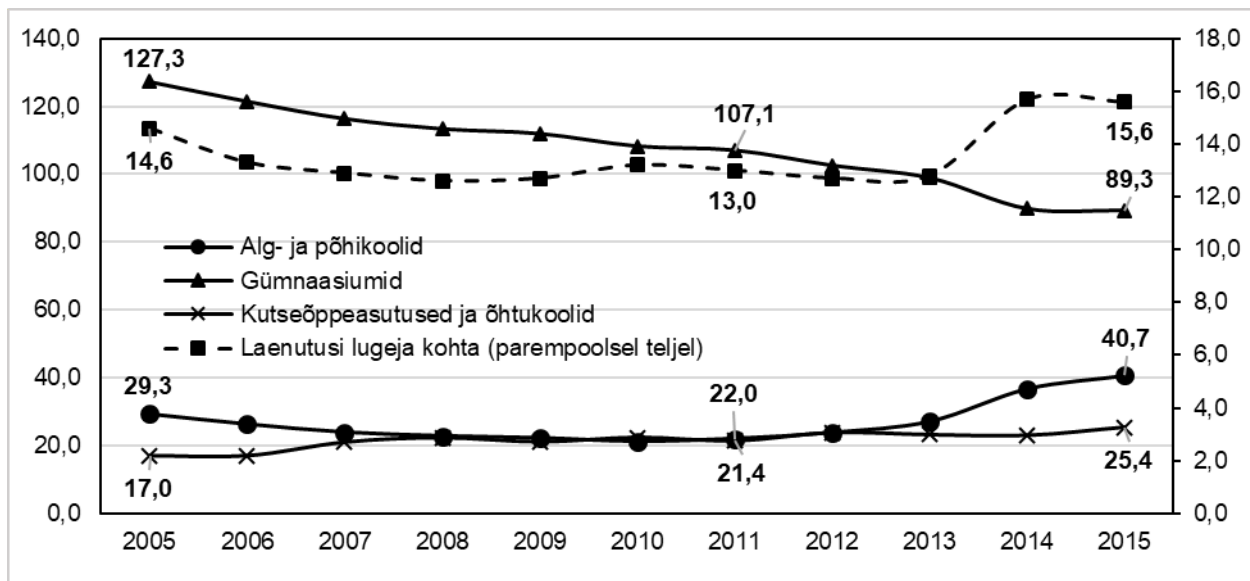
Kooliraamatukogude arv on vähenenud koos koolivõrgu hõrenemisega. Kuigi vahepealsetel aastatel vähenes mõnevõrra ka kasutajate arv, ei olnud langus suur ja 2015/16 õppeaastal oli kooliraamatukogudel kasutajaid eelnenud õppeaastaga võrreldes 4% ning 2011/12 õppeaastaga võrreldes 3% rohkem (vt tabel 10.16). Hinnates kasutajate muutumist koolitüüpide lõikes, on näha, et kõige enam kasvas lugejate arv

Tabel 10.16. Kooliraamatukogud 2011/2012–2015/2016

	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	Muutus 2015/2016/ 2011/2012 (%)
Raamatukogude arv	377	372	368	363	362	-4,0
Kasutajate arv, tuhat	151	151	150	150	156	3,3
Külastuste arv, tuhat	2 331	2 240	2 104	2 563	2 530	8,5
Laenutuste arv, tuhat	1 962	1 915	1 924	2 358	2 436	24,2
Teavikute arv (põhikogu), miljon	4,34	4,24	4,21	4,03	3,99	-8,1
Raamatukoguhoidjate arv	457	434	433	418	406	-11,2
Laenutusi kasutaja kohta	13,0	12,7	12,8	15,7	15,6	20,0

Allikas: Statistikaamet, Eesti Rahvusraamatukogu

Joonis 10.12. Kooliraamatukogude kasutajate arv 2005–2015

Allikas: Statistikaamet

alg- ja põhikoolide õpilaste osas, mis on ka loomulik, sest põhikoolide arv ei ole aja jooksul vähenenud ning põhikooliastmesse on jõudnud mõnevõrra suurema sündimusega põlvkond (vt joonis 10.12). Samas on kõige enam vähenenud gümnaasiumiraamatukogude kasutajate arv, kuna langenud on nii gümnaasiumide kui ka nendes õppivate noorte arv.

Laenutuste arv keskmiselt ühe kasutaja kohta on kasvanud ja oli 2015/16 õppeaastal 20% suurem kui 2011/12 õppeaastal (vastavalt 16 ja ligi 13 laenutust aastas). Laenutamine on aktiivsem gümnaasiumide raamatukogudest, kus põhikogu on suurem ning valik seega laiem (vt tabel 10.17).

Tabel 10.17. Kooliraamatukogud näitajad kooliliikide lõikes 2015/2016

	Arv	Laenutusi kasutaja kohta	Põhikogude komplekteerimiskulud kasutaja kohta, eurot	Põhikogu teavikuid raamatukogu kohta, tuhat teavikut
Algkoolides	8	12,2	3,7	3,8
Põhikoolides	158	12,6	3,4	6,4
Gümnaasiumides	158	19,4	3,4	15,0
Õhtukoolides	13	5,9	4,8	4,2
Kutseõppeasutustes	24	7,6	3,0	21,2
Huvikoolis	1	3,8	...	27,9
Kokku	362	15,6	3,4	11,0

Allikad: Statistikaamet, Rahvusraamatukogu

Kooliraamatukogudes töötas 2015/16 õppeaastal kokku 406 raamatukoguhoidjat, neist 39% töötas osalise töökoormusega. Raamatukogunduslikku eriharidust omas 53% kooliraamatukoguhoidjatest.

Põhiosa kooliraamatukogude komplekteerimiskuludest moodustavad kulud õpikukogude täiendamiseks (88%) ning 2015/16 õppeaastal kulus selleks 4,0 miljonit eurot. Lisaks õpikukogule on lugejate kasutuses põhikogu, mis sisaldab raamatuid, ajakirju, auviseid, elektroonilisi jm. teavikuid, ning mille üldarv oli 2015.

aastal kokku 4 miljonit (vt tabel 10.18). Võrreldes 2011. aastaga, on 2015. aastal kooliraamatukogude põhikogude teavikute üldarv vähenenud ligi 9% – kõige enam ajakirjade (-18%) ja raamatute arv (-9%). Teavikutes on selle ajaga kasvanud vaid käsikirjade (+46%) ja elektrooniliste teavikute (+15%) arv. Põhikogu teavikute keskmine arv oli algkooliraamatukogudes 3,8 tuhat, põhikoolides 6,4 tuhat, gümnaasiumides 15,0 tuhat ja õhtukoolides 4,2 tuhat (vt tabel 10.17). Võrreldes 2011. aastaga, oli 2015. aastal teavikute arv kõigis kooliraamatukogudes suurem, välja arvatud gümnaasiumides. Komplekteerimiskulud ühe kasutaja kohta olid keskmisest suuremad õhtukoolide ja algkoolide raamatukogudes, keskmisest madalamad aga kutseõppeasutuste raamatukogudes.

Tabel 10.18. Kooliraamatukogude põhikogude teavikute arv (tuhat arvestusüksust)

	2011	2015
Raamatud	4 229,6	3 852,3
Ajakirjad	35,2	28,9
Auvised	83,1	82,0
Elektroonilised teavikud	18,3	21,0
Käsikirjad	8,1	11,8
Muud	41,1	38,0
Kokku põhikogus	4 415,3	4 034,0

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

Tabel 10.19. Kooliraamatukogude arv maakonniti 2015/2016

Maakond	Üldhariduskoolides				Kokku	Kutseõppeasutustes
	Algkoolides	Põhikoolides	Gümnaasiumides	Õhtukoolides		
Harjumaa	1	33	63	2	99	7
Hiiumaa	-	1	2		3	1
Ida-Virumaa	-	13	15	2	30	2
Jõgevamaa	2	9	3	1	15	1
Järvamaa	-	5	6	1	12	1
Läänemaa	3	6	5	1	15	1
Lääne-Virumaa	-	6	11	1	18	1
Põlvamaa	1	9	2		12	1
Pärnumaa	-	13	7	1	21	1
Raplamaa	-	8	5		13	2
Saaremaa	-	11	3	1	15	1
Tartumaa	-	17	17	1	35	2
Valgamaa	1	8	6	1	16	1
Viljandimaa	-	10	7		17	1
Võrumaa	-	11	4	1	16	1
Kokku 2015/16	8	160	156	13	337	24
Kokku 2011/12	9	168	164	13	354	22

Allikas: Eesti Rahvusraamatukogu

2015/2016 õppeaastal moodustasid kooliraamatukogude komplekteerimiskulud kokku 4,5 miljonit eurot, sellest 0,5 miljonit läks põhikogude ja ülejäänud õpikukogude täiendamiseks. Põhikogude komplekteerimiskulud keskmiselt ühe kasutaja kohta on kooliraamatukogudel järjest vähenenud – kui 2007. aastal oli see 4,8 eurot ja 2011. aastal 4,6 eurot, siis 2015/2016 õppeaastal vaid 3,4 eurot. Arvestades teavikute aja jooksul kallinemist, on tegelikkuses vähenemine veelgi märgatavam.

10.2. NÕUDLUS

Raamatukogude lugejate arvu kohta saab teavet Statistikaameti raamatukogustatistikast, mille järgi kasutas 2015. aastal rahvaraamatukogude teenuseid 363 tuhat inimest, teadus- ja erialaraamatukogusid 228 tuhat inimest ning kooliraamatukogusid 156 tuhat inimest (vt tabel 10.20). Kasutajate hulka ei ole arvatud raamatukogu üritustel (näitused, kohtumised, etendused) osalejad. Raamatukogude külastusi oli 2015. aastal kokku ligi 10 miljonit ning laenutuskordi 14 miljonit.

Tabel 10.20. Raamatukogude kasutamise põhinäitajad 2011 ja 2015

	Kasutajate arv, tuhat		Külastusi, miljon		Laenutusi, miljon	
	2011	2015	2011	2015	2011	2015
Rahvaraamatukogud	389,8	363,4	6,4	5,7	12,3	10,4
Teadus- ja erialaraamatukogud	201,5	227,6	1,5	1,4	2,5	1,5
Kooliraamatukogud (põhikogu)	151,0	156,0	2,5	2,6	2,0	2,4
Kokku	742,3	747,0	10,4	9,7	16,8	14,3

Allikas: Statistikaamet

Raamatukogustatistika järgi oli rahvaraamatukogude kasutajate arv 2015. aastal, võrreldes 2011. aastaga langenud, kuid teadus- ja erialaraamatukogudel ning kooliraamatukogudel tõusnud. Nii oli teadus- ja erialaraamatukogudel lugejaid 13% ja kooliraamatukogudel 3% enam, samas kui rahvaraamatukogusid kasutas ligi 7% vähem inimesi. Laenutuste arv on vähenenud nii eriala- ja teadusraamatukogudes kui ka rahvaraamatukogudes (vastavalt -40% ja -15%).

Statistikaamet viis 2015. aastal läbi uuringu, millest selgus, et üle 15-aastastest elanikest oli viimase aasta jooksul raamatukogu vähemalt korra külastanud 48% naistest ja 31% meestest (vt tabel 10.21). Uuring näitas, et raamatukogude külastatavus langeb vanuse kasvades ja nii oli raamatukogus 15-24 aastastest elanikest käinud 72%, kuid 65-aastastest ja vanematest inimestest vaid 27%. Kõigist õpilastest oli raamatukogu külastanud ligi 88%, kuid pensionäridest ainult 26%. Teistest sagedamini käivad raamatukogus ka kõrgema haridustasemega inimesed – kolmanda taseme haridusega isikutest oli 2015. aastal 49% vähemalt korra raamatukogu külastanud. Võrreldes linnaelanikega kasutavad maaelanikud raamatukogude teenuseid natuke sagedamini (linnaelanikest 39% ja maaelanikest 43% 2015. aastal). Maakondade lõikes on raamatukogude kasutamise aktiivsus küllaltki erinev ning enamikes maakondades käiakse Eesti keskmisega võrreldes seal sagedamini. Kõrgeim on raamatukogude külastajate osakaal Hiiumaal, Lääne-Virumaal ja Jõgevamaal, kus raamatukogudes käis kuni 49% täiskasvanud elanikest (Eesti keskmine on 40%, vt joonis 10.13). Alla Eesti keskmise on raamatukogude kasutajaid Valgamaal (39%), Harjumaal (39%) ja Ida-Virumaal (27%).

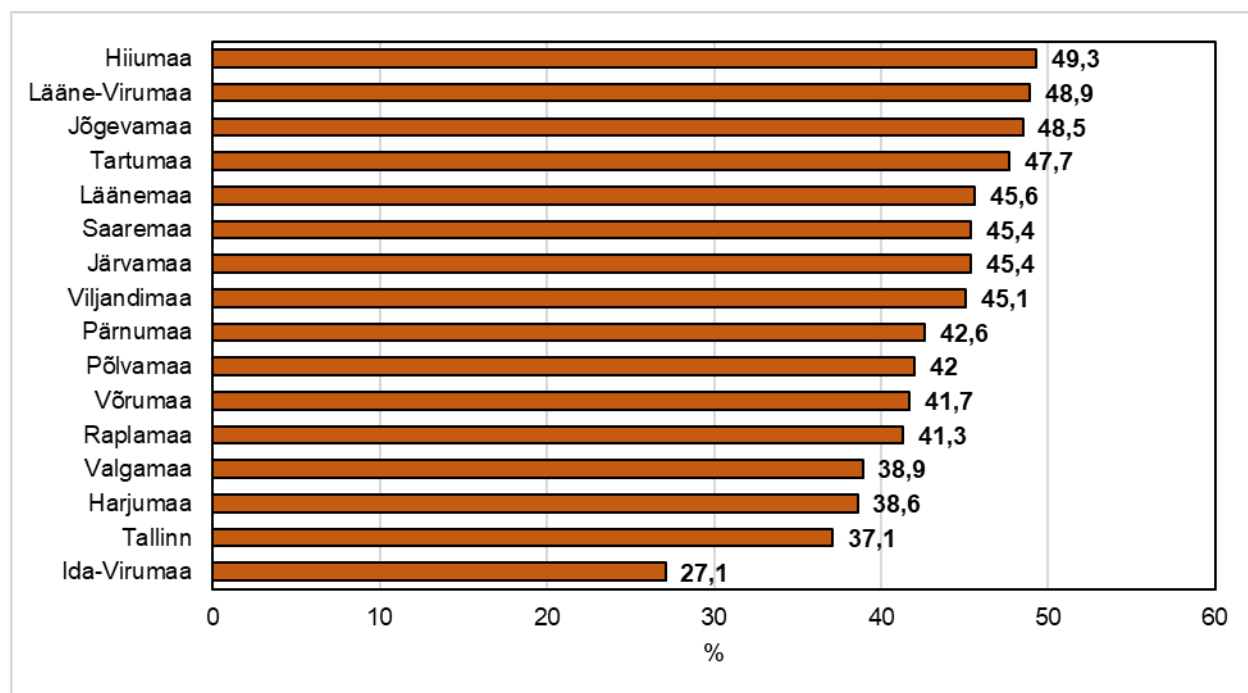
Kõige sagedamini külastatakse raamatukogusid raamatute laenutamise eesmärgil (2015. aastal 90% raamatukogusid külastanud inimestest), viiendik (21%) raamatukogukülastajatest käib raamatukogudes kirjandust lugemas (vt joonis 10.14)

Tabel 10.21. Raamatukogu külastamine kord viimase 12 kuu jooksul vähemalt 15-aastaste elanike hulgas 2015 (%)

Kokku	40,3
Mehed	31,4
Naised	47,8
15-24-aastased	71,5
25-44-aastased	41,9
45-64-aastased	35,4
Vähemalt 65-aastased	27,4
Esimese taseme või madalama haridusega isikud	36,0
Teise taseme haridusega isikud	35,4
Kolmanda taseme haridusega isikud	49,2
Täisajaga töötajad	39,3
Osaajaga töötajad	56,8
Töötud	39,0
Pensionärid	26,1
Õpilased	87,7
Muud mitteaktiivsed	35,5

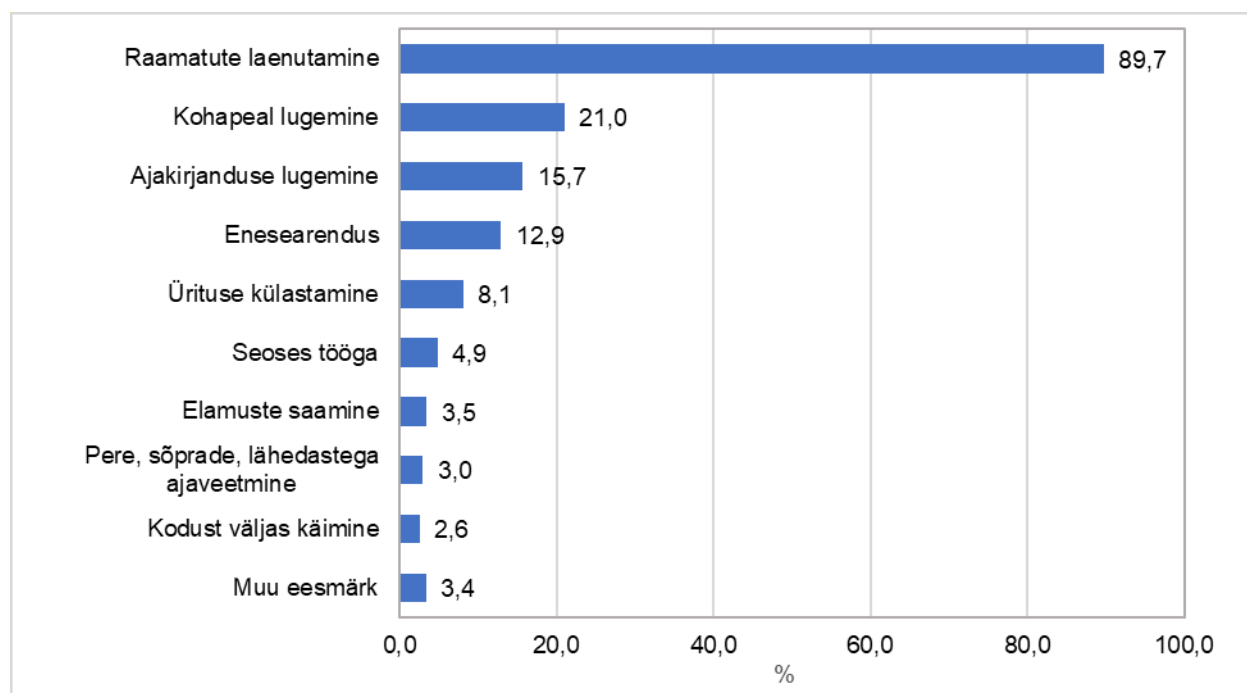
Allikas: Statistikaameti uuring

Joonis 10.13. Viimase 12 kuu jooksul raamatukogu külastanute osakaal maakondades vähemalt 15-aastaste elanike hulgas 2015 (%)

Allikas: Statistikaameti uuring

Joonis 10.14. Raamatukogu külastamise eesmärk vähemalt 15-aastaste elanike hulgas 2015 (%)

Allikas: Statistikaameti uuring

Statistikaameti uuringu järgi jaguneb lugejate raamatukogude külastamise sageduse suhteliselt ühtlaselt. Nii käis 2015. aasta seisuga raamatukogus viimase 12 kuu jooksul 1-3 korda 24,3%, 4-6 korda 23,4%, 7-12 korda 30,1% ning 12 ja enam korda 22,2% kõigist 15-aastastest ja vanematest raamatukogukülastajatest.

Varasemates uuringutes on raamatukogudes mittekäimise peamise põhjusena toodud välja huvipuudust, samuti asjaolu, et kodus on juba piisavalt raamatuid ja neid ostetakse ise⁶. Aasta-aastalt kasvab aga e-raamatute lugemine, mis samuti mõjutab raamatukogudes käimist, sest raamatute laenutamiseks või lugemiseks pole vaja kohale minna. Statistikaameti andmetel oli 2015. aastal e-raamatute lugejaid vähemalt 15-aastaste elanike hulgas keskmiselt 13%. Kõige suurem on e-raamatute tarbijagrupp nooremate elanike hulgas – kuni 24-aastastest luges e-raamatuid neljandik (25%) ja 25-44 aastastest viiendik (21%, vt tabel 10.22).

Märgatavalt erinesid 2015. aastal e-raamatute lugemisharjumused linnades ja maapiirkondades. Nii selgus, et linnalistes asulates oli e-raamatuid lugevate elanike osakaal kaks korda kõrgem kui maa-asulates (vastavalt 16% ja 8% 15-aastastest ja vanematest elanikest, vt joonis 10.15).

E-raamatute lugejate osakaal on suurim Põhja-Eestis (19%), sealjuures Tallinnas 22%. Suhteliselt kõrge on see ka Kirde-Eestis (13%). Samas on raamatukogude külastusaktiivsus madalaim just Ida-Virumaal, Harjumaal ja Tallinnas. See võib kaudselt viidata, et e-raamatute laiemal levikul on seos raamatukogude külastatavuse vähenemisega.

Kuigi lugemisharrastus on Eesti elanike hulgas au sees (Statistikaameti andmetel oli 2015. aastal raamatuid lugenud 76% meestest ja 85% naistest), eeldavad aja jooksul toimunud sotsiaalsed ja tehnoloogilised muutused ka raamatukogude ümberorienteerumist. Ühelt poolt inimesed elavad ja loevad kauem, mis tingib vajaduse pakkuda eakatele sobivaid (raamatukogu) teenuseid, kuid samas

⁶ Statistikaameti ajakasutuse uuring 2009-2010

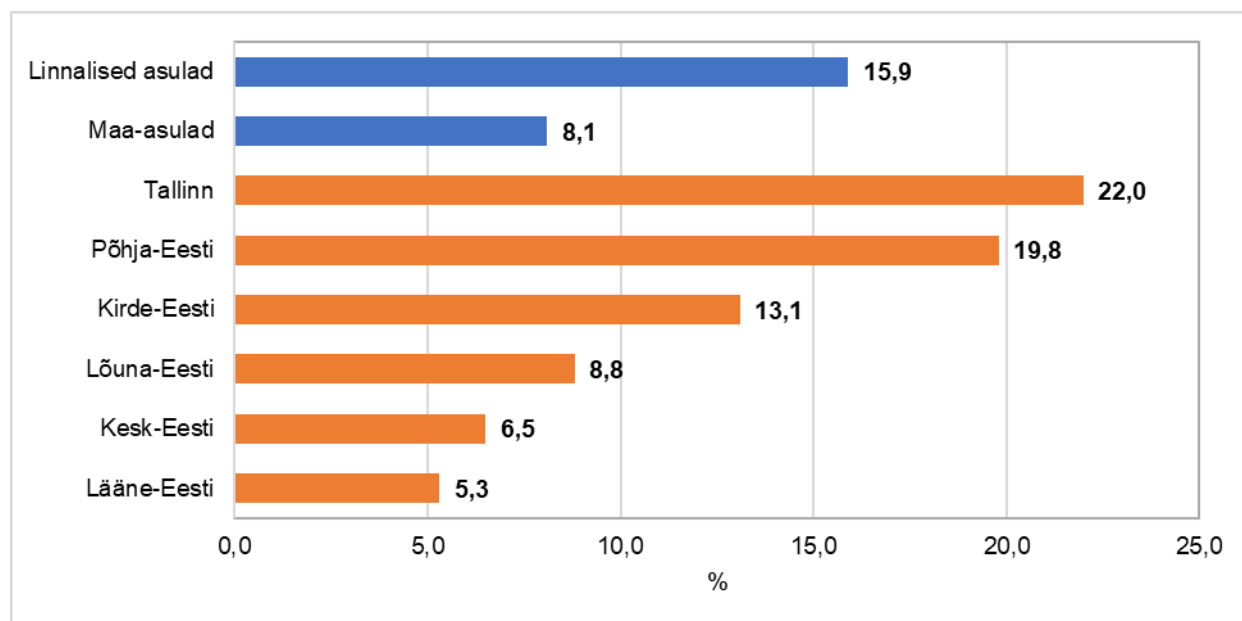
suureneb ka interneti kaudu info kättesaadavus, mis vähendab vajadust raamatukoguteenuste järele senisel viisil. E-raamatute kiire levik ja interneti laialdane kasutamine kõigis eluvaldkondades nõuab ka raamatukogudelt vastavate kaasaegsete teenuste pakkumist nagu laialdane e-raamatute laenutamine ja muud mobiilsed lugemisteenused.

Tabel 10.22. E-raamatute lugejate osakaal vähemalt 15-aastaste elanike hulgas viimase 12 kuu jooksul 2015 (%)

Kokku	13,4
Mehed	14,8
Naised	12,3
15-24-aastased	24,9
25-44-aastased	21,0
45-64-aastased	8,4
Vähemalt 65-aastased	2,6
Esimese taseme või madalama haridusega isikud	8,3
Teise taseme haridusega isikud	11,4
Kolmanda taseme haridusega isikud	18,6
Täisajaga töötajad	15,9
Osaajaga töötajad	18,9
Töötud	18,4
Pensionärid	2,4
Õpilased/üliõpilased, mittetasustatud praktikandid	25,5
Muud mitteaktiivsed	11,9

Allikas: Statistikaamet

Joonis 10.15. E-raamatute lugejate osakaal vähemalt 15-aastaste elanike hulgas viimase 12 kuu jooksul erinevates Eesti piirkondades 2015 (%)

Allikas: Statistikaamet

Et haarata rohkem külastajaid, on raamatukogud viimastel aastatel lisaks oma põhitegevusele hakanud pakkuma mitmeid kõrvalteenuseid, mida esmapilgul raamatukoguga ei seosta. Nii laenutab näiteks Tallinna Keskraamatukogu tasuta liikumis- ja spordivahendeid ning muusikainstrumente, samuti pakuvad Tallinna Keskraamatukogu ja Tartu Linnaraamatukogu õmblustoa kasutamise võimalust.

Laste lugemisharjumuse arendamiseks on alates 2013. aastast raamatukogudes algatatud lugemiskoerte projekt. See on formaat, mille käigus loeb laps koerale ette raamatut ning selle eesmärgiks on luua pingevara keskkond, andes lugejale eduelamuse või lugemisega seonduva positiivse emotsiooni.

10.3. ORGANISATSIOON JA POLIITIKA

10.3.1. Riiklikud toetusmeetmed

Rahvaraamatukogude tulud kujunevad peamiselt kohalike omavalitsuste ja riigi toetustest. Riiklik finantseerimine tagab, et raamatukogud saavad täita neid ülesandeid ja arendada tegevusi, mida riik raamatukogudelt eeldab, see tähendab pakkuda elanikele kõikjal üle riigi vaba juurdepääsu informatsioonile, kultuurile ja riigiteenustele. Raamatukogude valdkonda reguleerivad mitmed seadused: avaliku teabe seadus, autoriõiguse seadus, rahvaraamatukogu seadus, rahvusraamatukogu seadus, kooli- ja gümnaasiumiseadus, ülikooliseadus, kõrgkooliseadus, rakenduskõrgkooli seadus, teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus, riigihanke seadus jt.

Riik finantseerib raamatukogusid läbi Kultuuriministeeriumi ning Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarve (vt tabel 10.23).

Tabel 10.23. Eraldised raamatukogudele riigieelarvest 2011–2016, tuhat eurot

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kultuuriministeeriumi eelarvest						
Eesti Rahvusraamatukogu tegevuskulud (sisaldab teavikute kulusid)	4 782	4 807	4 965	5 264	5 455	5 757
lisaks investeeringud (hoone)	32	77	77	77	173	351
e-kogu arendamine	32	32	32	32	32	32
infotehnoloogia	-	-	-	-	-	82
Rahvaraamatukogudele teavikute ostmine	1 678	1 678	1 678	1 678	1 762	1 807
Rahvaraamatukogude tegevuskulud	-	-	514	541	565	773
Maakonnaraamatukogude töötajate tööjõukulud	515	478	-	-	-	-
Eesti Hoiuraamatukogu tegevuskulud	458*	452*	469	871	936	970
sh vahendid Riigi Kinnisvara AS-le	-	-	-	427	478	497
sh investeeringud	42	51	-	-	-	-
Pimedate raamatukogu digiteavikute valmistamine	29	19	-	-	-	-
Raamatukogundusalased arenduskulud	23	23	23	23	30	35
Raamatukogude inventar	-	37	-	10	-	-
Ühekordsed investeeringud	-	-	10	30	-	-
Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarvest						
Ülikooliraamatukogudele	1 913	1 913	1 913	1 913	1 913	1 913
Teadusraamatukogudele teavikute hankimine	1 870	1 835	1 835	6 113	4 974	7 035
Struktuurifondidest E-teadusinfo programm	1 977	2 400	2 616	-	-	-
Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium ELNET (MTÜ)	153	153	153	153	153	153

* Alates 2013. aastast sisaldub Pimedate Raamatukogu seadmete kulu Eesti Hoiuraamatukogu tegevuskuludes

Allikas: Rahandusministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium

Kultuuriministeerium toetab rahvaraamatukogusid kogude komplekteerimisel ning katab osaliselt ka rahvaraamatukogude tegevuskulusid (maakonnaraamatukogu nelja töötaja tööjõukulud). Kultuuriministeerium on finantseerinud ka ühekordseid investeeringuid, näiteks Vihula valla raamatukogu remonditöid 2013. aastal ning Kohtla-Järve Keskraamatukogu hoone renoveerimist 2014. aastal. Kultuuriministeerium on aidanud soetada ka raamatukogudele inventari, näiteks sai 2014. aastal Keila linna raamatukogu ministeeriumi toel uued riulid.

Kultuuriministeeriumi eelarvest finantseeritakse ka Eesti Hoiuraamatukogu kulud koos selle osakonna Eesti Pimedate Raamatukogu kuludega (tegevuskulud ja kulud teavikutele).

Tabel 10.24. Raamatukogude valdkonna rahastamine toetusfondidest, tuhat eurot

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Eesti fondidest						
Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitalist	3,8	12,6	17,9	11,3	16,6	19,4
Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitalist	4,1	6,8	4,2	17,6	11,2	4,9
Kultuurkapitali maakondlikest jaotustest	14,7	16,9	19,6	18,8	16,9	24,0
Hasartmängumaksu Nõukogult	33,5	36,6	11,7	8,8	26,2	28,1
Kokku	56,1	72,9	53,4	56,5	70,9	76,4
Euroopa Regionaalarengu Fondi (ERDF) toel:						
Elektroonilise teadusinformatsiooni programm "E-teadusinfo" (teadusandmebaaside hanked)					<u>2009–2015</u>	<u>9274,5</u>
Eesti digitaalse kultuuripärandi arhiiv (Rahvusraamatukogus)	118,7					
Tartu Ülikooli Raamatukogu kultuurivarade digitaliseerimine ning teabe kättesaadavuse lihtsustamine	74,6					
Kirjandusmuuseumi teaduskollektsioonide säilitustingimuste parendamine (Eesti Kirjandusmuuseum)					<u>2013–2015</u>	<u>72,1</u>
Eesti uuringute tippkeskus (Eesti Kirjandusmuuseum)					<u>2014–2020</u>	<u>4578,0</u>
EKM arendamine rahvusvahelisel tasemel digihumanitaaria keskuseks (Eesti Kirjandusmuuseum)					<u>2015–2023</u>	<u>582,7</u>
Mitmeaastased projektid						
Eesti E-varamu ja teavikute säilitamine (Tartu Ülikool)					<u>2011–2015</u>	<u>2720,1</u>
Üle-eestilise digiteerimiskeskuse väljarendamine TLÜ Akadeemilises Raamatukogus		<u>2011-2012</u>				<u>298,8</u>

Allikad: Kultuuriministeerium, Kultuurkapital, SA Archimedes

Rahvaraamatukogud on oma projektidele ja üritustele toetusi saanud Eesti Kultuurkapitali kirjanduse ja rahvakultuuri sihtkapitalidest, samuti maakondlikest toetussummadest, mida oli 2015. aastal kokku 44,7 tuhat eurot (2016. aastal 48,3 tuhat eurot). Eestimaistest fondidest on suuremaks toetajaks ka Hasartmängumaksu Nõukogu, kust rahvaraamatukogudele eraldati 2015. aastal toetusi 26,2 tuhande euro eest (2016. aastal 28,1 tuhat eurot). Kultuuriministeeriumi eelarvest kaetakse ka Eesti Rahvusraamatukogu tegevuskulud sh teavikute soetamise kulud.

Teadus- ja erialaraamatukogude kulud kaetakse nende ministeeriumide ja ametkondade poolt, kelle haldusalasse vastav raamatukogu kuulub (näiteks teadusraamatukogudel Haridus- ja Teadusministeerium). Riigieelarvest toetati teadusraamatukogude teavikute hankimist 2015. aastal 5 miljoni euroga (2016. aastal 7 miljon eurot; tabel 10.23).

Eelneval viiel aastal on EL struktuuritoetustest rahastatud programme ja toetusi, mis on suunatud kõrgharidusele ja teadusele ning mille rakendusüksuseks on SA Archimedes. Nendeks olid elektroonilise teadusinformatsiooni programm "E- teadusinfo" perioodil 2009-2015 (9,27 mln eurot) ja üle-eestilise digiteerimiskeskuse väljaarendamine TLÜ Akadeemilises Raamatukogus aastatel 2011-2012 (298,8 tuhat eurot). Ülevaade raamatukogude valdkonna rahastamisest toetusfondidest on toodud tabelis 10.24.

Autoriõiguse seaduse alusel saavad autorid, kelle teoseid raamatukogudest laenutatakse, *laenutushüvitist*, mida maksab SA Autorihüvitusfond raamatukogude laenutusinfo alusel. 2015. aastal maksti laenutushüvitist 1493 autorile, kokku summas 85,4 tuhat eurot (2016. aastal 1418 autorile, summas 121,7 tuhat eurot). Suurimad laenutushüvitise saajad on läbi aastate olnud Erik Tohvri, Aino Pervik, Ira Lember, Ilmar Tomusk, Andrus Kivirähk jt.

10.3.2. Organisatsioonid

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing (ERÜ) on raamatukoguhoidjaid ja raamatukogusid ühendav vabatahtlik ühendus, mille eesmärgiks on raamatukogunduse arendamine, raamatukoguhoidjate kutsehariduse edendamine ja kutsehuvide kaitsmine. Ühing korraldab avalikkusele raamatuid ja raamatukogusid tutvustavaid üritusi nagu kõnekoosolekud, raamatukogupäevade avamised ja erialapäevad. ERÜ viib regulaarselt läbi koolitusi raamatukoguhoidjate kompetentsi tõstmiseks, korraldab konverentse ja seminare. ERÜ on ka raamatukoguhoidjatele kutse andja ning väljastab koos Kutsekojaga kutsetunnistusi. ERÜ üheks eesmärgiks on raamatukoguhoidja töö väärtustamine ja seetõttu tunnustatakse igal aastal parimaid raamatukoguhoidjaid ning tõstetakse esile edukaid raamatukoguprojekte. ERÜ annab välja aastaraamatut ja koos Eesti Rahvusraamatukoguga ajakirja Raamatukogu. Seisuga 1. jaanuar 2015 kuulus ERÜ-sse 814 üksikliiget ja seitse asutust. ERÜ on liikmeks rahvusvahelistes erialaorganisatsioonides, nagu IFLA⁷, EBLIDA⁸, ning koostööpartner Põhjamaade Ministrite Nõukogule seminaride ja üleriigiliste ürituste korraldamisel.

Eesti Muusikakogude Ühendus (EMKÜ) on muusikakogude omavahelist koostööd arendav ja erialahuve esindav organisatsioon. EMKÜ ühendab eri tüüpi raamatukogusid, muuseume ja teisi asutusi või nende allüksusi ning üksikisikuid, kes tegelevad muusikateavikute ning muusikainfo kogumise ja vahendamisega. Ühendusel on 14 liiget. EMKÜ on Rahvusvahelise Muusikaraamatukogude Liidu (IAML) liige.

⁷ International Federation of Libraries Associations

⁸ European Bureau of Library, Information and Documentation Associations

Eesti Kunstiraamatukogude Ühenduse liikmeteks on 8 kunstiraamatukogu. Ühendus edendab kunsti- raamatukogude tegevust, koordineerib kogude komplekteerimisega ning tegeleb oma liikmete kunstialase täiendamisega. Rahvusvahelist koostööd tehakse kunstiraamatukogude ühingutega Põhjamaades ning Põhja-Ameerikas (ARLIS Norden; ARLISNA).

Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium ELNET⁹ on raamatukogude avalike huvide ühiseks teostamiseks asutatud mittetulunduslik ühendus. ELNET on juhtiv ekspert elektrooniliste raamatukoguteenuste arendamisel ning tema põhitegevusalaks on e-kataloogi ESTER ja artiklite andmebaasi ISE arendamine ja haldamine. ESTER on raamatukogude ühiskataloog, mis sisaldab infot kõikide ELNET Konsortsiumiga liitunud raamatukogudesse saabunud väljaannete kohta. 2015. aasta 1. jaanuari seisuga osales ELNET-i töös 15 raamatukogu. ELNET Konsortsium teeb koostööd mitmete rahvusvaheliste organisatsioonidega ning tegeleb rahvusvahelistele elektroonilistele teadusandmebaasidele ligipääsu hankimisega (programm E-teadusinfo).

10.3.3. Seosed teiste majandusharude ja loomemajanduse valdkondadega

Raamatukogud on tihedalt seotud info- ja kommunikatsioonitehnoloogiaga, trükindusega ning trükitoodangu turundusega. Kaasaegsed raamatukogud kasutavad laialdaselt info- ja kommunikatsiooni- tehnoloogia lahendusi (raamatukogusüsteemid, digitaalarhiivid- ja elektronkataloogid jms). Ka e-raamatud põhinevad infotehnoloogilisel lahendusel. Teistest majandusharudest on olulisemad sidemed trükindusega, raamatute (hulgi)müügiga, samuti reklaamivaldkonnaga.

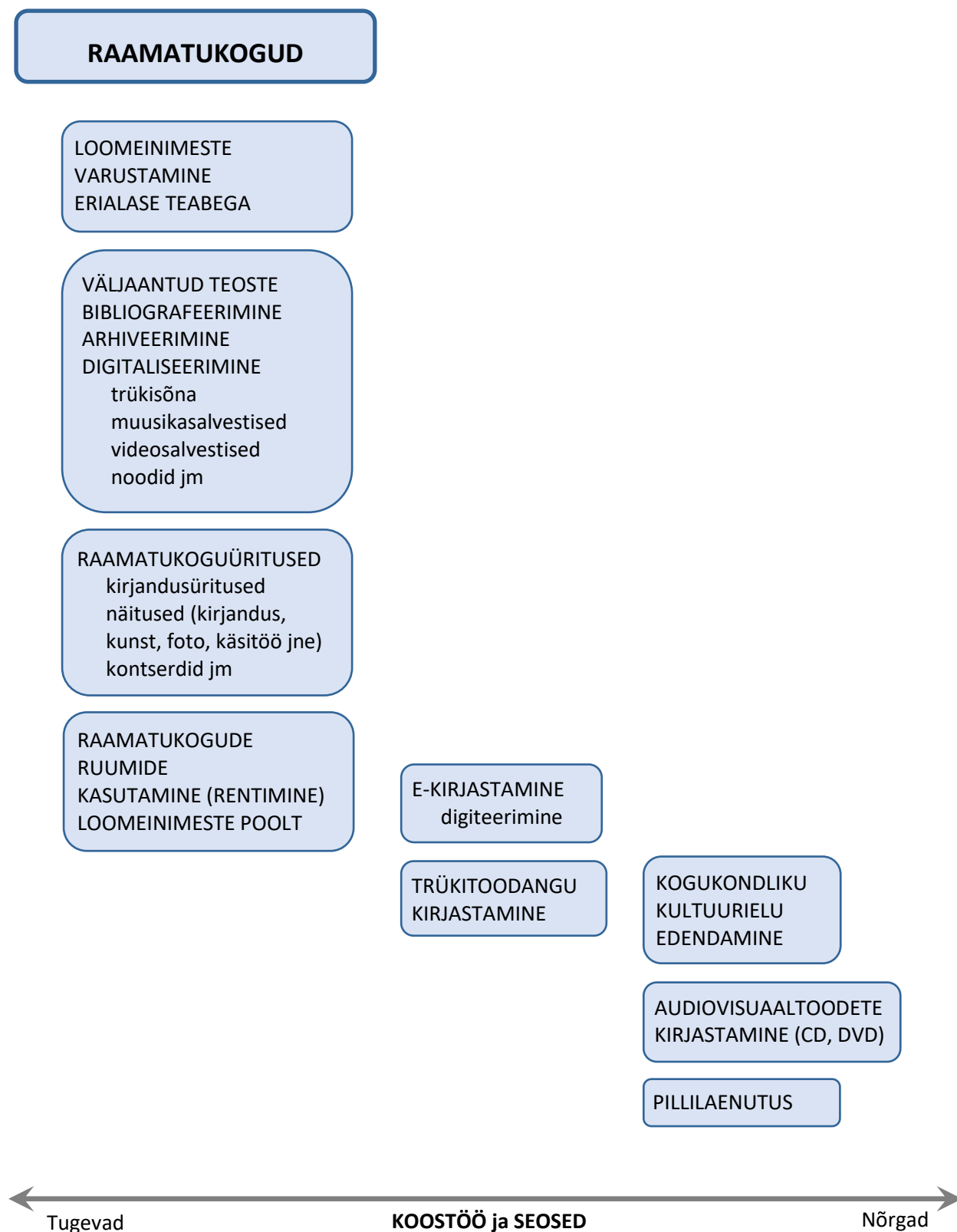
Üldisemas võtmes on raamatukogud loomemajanduse sektorina seotud rahvuskultuuri ja keele säilimise ning edasikandumisega. Muude loomemajanduse sektoritega on raamatukogud seotud nii oma põhitegevuse kui ka mitmesuguste raamatukoguürituste kaudu.

Teavikute hankimisel toimub vastastikune koostöö kirjastajatega, kellele raamatukogud on oluline turg (joonis 10.16). Raamatukogudes korraldatakse raamatumüüke ja kirjandust tutvustavaid üritusi, mis avardavad juurdepääsu loomeinimeste loomingule. Samaaegselt saavad loomeinimesed raamatukogude kaudu hankida endale vajalikku erialakirjandust ja muud teavet.

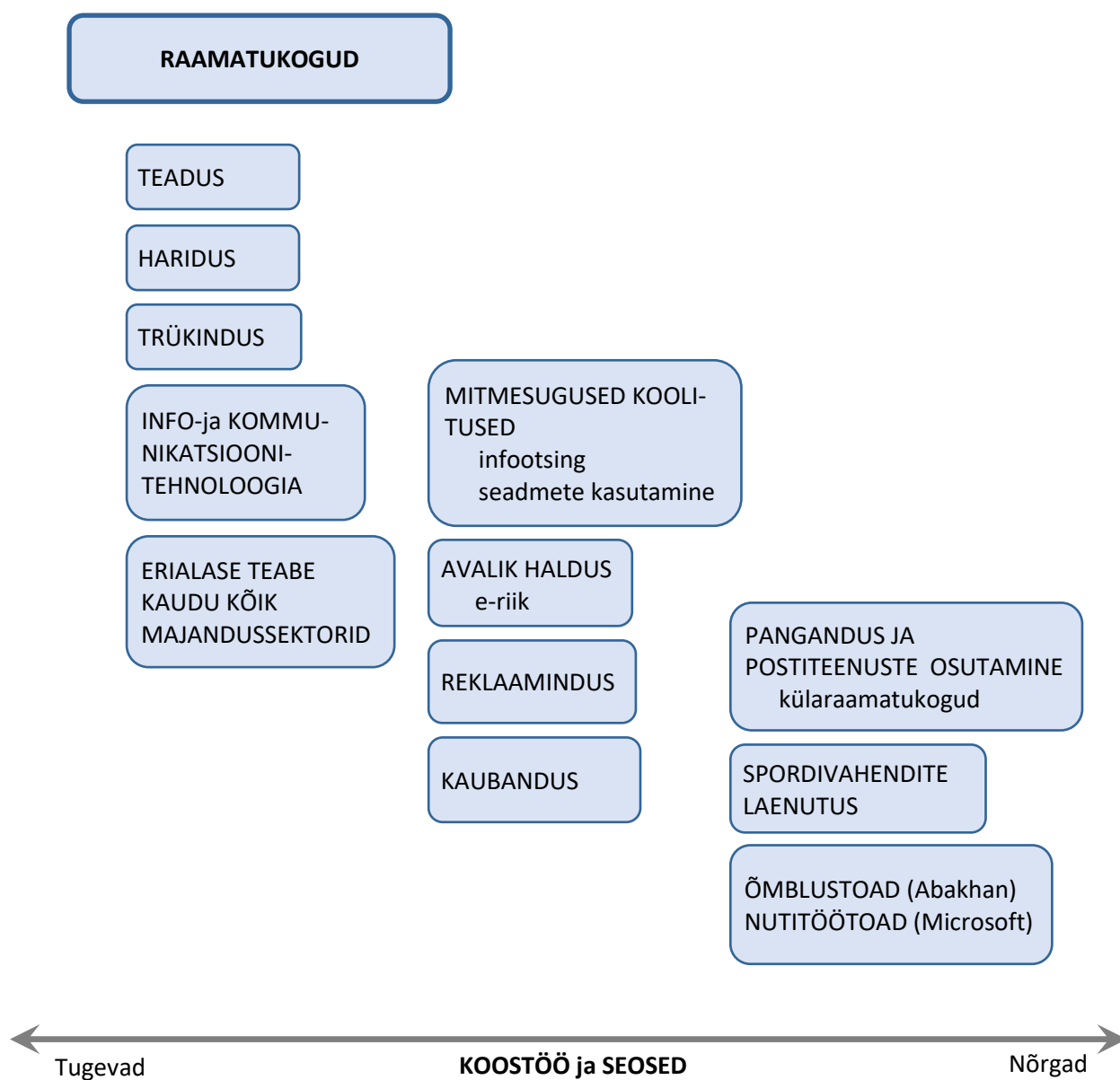
Raamatukogud korraldavad regulaarselt kultuuriüritusi. Kõige sagedamini leiavad aset kirjandusüritused (näiteks kohtumised kirjanikega, omaloomingukonkursid), rohkesti on näitusi (raamatu-, kunsti-, tarbekunsti-, foto-, samuti käsitöönäitusi jne), muusikaüritusi jm. Teatrietenduseks kasutavad Rahvusraamatukogu ruume alaliselt VAT Teater ja Teater Varius ning viimasega on pikaajalised koostöösuhted olnud ka Tallinna Keskraamatukogul (luuleõhtud). Muude valdkondade arvukatest näidetest võib välja tuua Tallinna Keskraamatukogu koostöö Eesti Õdede Liiduga (terviseloengute sari), Maanteeametiga, Põhja Prefektuuriga, Tallinna Transpordivalitsusega, Haabersti Linnaosavalitsusega (liikluskohvik), Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutusega Meie Inimesed (lõimumisalased vastuvõttud). Oma koostööpartnerid on ka paljudel teistel raamatukogudel. Seoseid teiste majanduse valdkondadega illustreerib joonis 10.17.

⁹ Estonian Libraries Network

Joonis 10.16. Raamatukogude seosed teiste loomemajanduse valdkondadega

Joonis 10.17. Raamatukogude seosed teiste valdkondadega

10.4. HARIDUS

Raamatukogundusspetsialistide erialane koolitus toimub Tallinna Ülikoolis ja Tartu Ülikoolis. Tallinna Ülikoolis toimub erialaspetsialiste koolitamine Digitehnoloogiaste Instituudis, mis kujunes välja Tallinna Pedagoogikaülikooli infoteaduste osakonnast, mis omakorda oli Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia kateedri järeltulija. Digitehnoloogiaste Instituudis valmistatakse raamatukoguspetsialiste ette infoteaduse erialal nii bakalaureuse kui magistriõppe tasemel. Tallinna Ülikooli infoteaduste eriala on viimasel viiel aastal (2011–2016) lõpetanud bakalaureusena 105 spetsialisti ja magistrina 42 spetsialisti (vt tabel 10.25).

Tabel 10.25. Raamatukogundusalastel erialadel lõpetajate arv 2011–2016

		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2011–2016
Tallinna Ülikool								
Infoteadus	bak	25	17	11	16	14	22	105
Infoteadus	mag	5	6	3	4	8	11	37
Info- ja teadmusjuhtimine	mag	1	-	2	2	-	-	5
Tartu Ülikool								
Infokorraldus	rak-kh	-	-	-	-	-	28	28
Infokorraldus	mag	8	7	3	4	0	9	31
Info- ja dokumendihaldus	rak-kh	30	18	32	37	33	32	182
Raamatukogundus ja infokeskkonnad	rak-kh	11	18	19	6	18	12	84
Info- ja teadmusjuhtimine	mag	-	-	-	-	4	3	7
Kokku bakalaureuseõpe ja rakenduskõrgharidus		66	53	62	59	65	94	399
Kokku magistriõpe		14	13	8	10	12	23	80

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium

Tartu Ülikoolis antakse raamatukogundusalast haridust rakenduskõrgharidusena infoteaduste erialal ja magistriõppena info ja teadmusjuhtimise erialal. Varasemast on erialast haridust antud ka info- ja dokumendihalduse ning raamatukogunduse ja infokeskkondade õppekavade raames. Aastatel 2011-2016 lõpetas Tartu Ülikoolis raamatukogundusalase õppe rakenduskõrgharidusega kokku 294 spetsialisti ja magistrikraadiga 38 spetsialisti.

Alates 2008. aastast kuni 2016. aastani oli Eestis kokku infoteaduste erialadel nii bakalaureuse kui rakenduskõrgharidusega lõpetajaid 402 ja magistriõppe lõpetanuid 136 (vt tabel 10.26). Lõpetanud spetsialistide arvu poolest peaks kõrgharidusega raamatukogutöötajaid piisama, kuid tihti ei jõua spetsialistid raamatukogudesse erialasele tööle. Üheks takistuseks on kindlasti ka pakutav palgatase.

Täiendõpet pakuvad Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinna Ülikool, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut. Erialast täienduskoolitust on korraldanud Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. Kõige vajalikumaks peetakse erialaseid ja kirjanduslaseid loenguid, koolitusi ja teabepäevi. Koolitustel osalemine oleneb raamatukogu rahalistest vahenditest, mis sageli on piiratud ning seepärast kasutatakse võimalusi osaleda tasuta korraldatavatel koolitustel. Seetõttu käiakse harvem väljaspool maakonda end täiendamas ja

eelistatakse osalemist maakonna keskraamatukogu või kohapealsete omavalitsuste ning teiste asutuste korraldatud koolitustel. Tihti kasutatakse veebipõhiseid koolitusi, mis võimaldab koolitatavatel aega kokku hoida ja millest saab korraga osa võtta rohkem töötajaid.

Tabel 10.26. Raamatukogunduslastel erialadel lõpetajate arv 2008–2016

		2008–2010	2011–2013	2014–2016	2008–2016
Tallinna Ülikool					
Infoteadus	bak	95	53	52	200
Infoteadus	mag	34	14	23	71
Info- ja teadmusjuhtimine	mag	11	3	2	16
Tartu Ülikool					
Infokorraldus	rak-kh	-	-	28	28
Infokorraldus	mag	11	18	13	42
Info- ja dokumendihaldus	rak-kh	96	80	102	278
Raamatukogundus ja infokeskkonnad	rak-kh	12	48	36	96
Info- ja teadmusjuhtimine	mag	-	-	7	7
Kokku bakalaureuseõpe		95	53	52	200
Kokku rakenduskõrgharidus		108	128	166	402
Kokku magistriõpe		56	35	45	136

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium

Eesti Rahvusraamatukogu viib alates 2006. aastast läbi raamatukoguhoidjate kutsekoolitusi neile, kellel puudub raamatukogunduslane eriharidus. Kutseõppe aluseks on raamatukoguhoidja kuuenda taseme kutsekoolituse programm (üldmahuga 650 akadeemilist tundi) ja selle on kinnitanud Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu juhatus. 2015/16 õppeaastal lõpetas Rahvusraamatukogu korraldatud kutseõppe 18 inimest.

Raamatukoguhoidjatele omistatakse kutsestandardid, millega kinnitatakse töö tegemiseks eeldatavat kompetentsust ja vajalikke oskusi. Kutse andmist korraldab Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing ning kutse andmise otsustab spetsiaalne kutsekomisjon. Kutsekoja andmebaasi järgi on 2014. septembrist kuni 2017. aasta septembrini kokku väljastatud 55 kutsetunnistust raamatukoguhoidja 6., 7. ja 8. taseme kohta.

Paljud raamatukogud korraldavad koolitusi oma lugejatele, samuti pakutakse raamatukogutunde ja ekskursioone lasteaiarühmadele, kooliõpilastele ja õpetajatele. Tallinna Keskraamatukogu korraldab lugejatele näiteks arvuti algõpet, tahvelarvutite ja nutitelefonide kasutamise koolitust, arvutigraafika koolitust, kontoritarkvara koolitust, kirjanduse tundmise koolitust, sugupuude uurimise koolitust, Vikipeedia algõppe koolitust. Lisaks õpetatakse kasutama e-lugerit, ID-kaarti ja e-teenuseid, raamatukogu veebilehte ja üldiseid e-teenuseid, õpetatakse interneti kaudu info otsimist jne. Koolitustele saavad ennast registreerida kõik huvilised, need kestavad korraga 1-1,5 tundi ja on tasuta. Koolitusteks on kasutada arvutitöökohad, samuti saab raamatukogu laenutada koolituse läbimiseks tahvelarvuteid, nutitelefone jm tehnilisi vahendeid. Tallinna Keskraamatukogu koos haruraamatukogudega korraldas 2016.aastal 1328 rühmakoolitust, milles osales kokku 22 763 inimest, individuaalkoolitustel osales kokku 3474 inimest.

10.5. TUGEVUSED, NÕRKUSED, ARENGUVÕIMALUSED, OHUD

Tugevused

- Üleriigiline toimiv raamatukogude võrk
- Tasuta ligipääs kirjandusele, infole ja internetiteenustele
- Rahvaraamatukogude toimimine kultuuriruumi ja õpikeskkonnana
- Tegevused on standardiseeritud ja võrreldavad teiste riikidega
- Riiklik toetus raamatukoguvõrgule
- Raamatukogusüsteemide ja e-teenuste pidev arendamine
- Igas maakonnas on olemas kompetentsikeskused ja tegevuse koordineerijad maakonna-raamatukogude näol
- Missioonitundega ja kogenud raamatukogutöötajad
- Erialahariduse olemasolu akadeemilisel ja kutsehariduse tasandil, täiendkoolitused
- Tasuta lugejakoolituste pakkumine raamatukogudes
- Teadusraamatukogud vastavad õppe- ja teadustöö vajadustele
- Raamatukoguvõrgu ja mäluasutuste ning valdkondadeülese tegevuse siduvaks lülis on kutseühendus Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing
- Rahvusraamatukogu aktiivsus raamatukogunduse arendamisel
- Tulemuslik raamatukogudevaheline koostöö Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi tasandil

Nõrkused

- Raamatukogud kuuluvad eri tasandite ja haldusalade koosseisu, mistõttu on otsustusprotsessid aeglased ning koostöö otsustajate ja raamatukogude vahel ebapiisav
- Kaasajastamata on rahvaraamatukogude riiklikud ja KOVi ülesanded
- Raamatukogude arendamise riikliku toetusprogrammi väike maht
- Raamatukogude füüsiline keskkond ei ole piisavalt atraktiivne ega meelita noori
- Erialase haridusega töötajate vähenemine ning järelkasvu puudumine eriti maapiirkondades
- Vananev ja madalalt tasustatud töötajaskond
- Komplekteerimissummade püsimine peaaegu samal tasemel ning teavikute samaaegne kallinemine ei võimalda kogusid vastavalt kasutajate nõudlusele arendada.
- Raamatukoguteenuse killustatus (mitmes haldusallas ja mitme tarkvara kasutamine)
- Väiksemates raamatukogudes vananenud ja tänapäeva nõuetele mittevastav infrastruktuur (ruumid, sisustus, riistvara)
- Olemasolev ressurss ei võimalda piisavalt tegeleda lugemisharjumuste kujundamisega
- Töötajate osalemist koolitustel takistab omavalitsuste rahapuudus
- Rahvusraamatukogu, teadus-, kooli- ja rahvaraamatukogude koostöövõimalusi pole ammendavalt kasutatud
- Väiksemate rahvaraamatukogude lahtiolekuaegade lühenemine
- Koolirahvaraamatukogude põhikogud ei ole õppetöö toetamiseks piisavalt varustatud
- Madal IKT-oskuste tase ja vähene valmisolek muutusteks ning innovatsiooniks

Arenguvõimalused

- E-raamatute populaarsuse ja osakaalu suurenemine
- Elukestva õppe populaarsuse kasv suurendab vajadust arendada teenuseid, sealhulgas e-teenuseid igas vanuses õppuritele
- Raamatukogud kujunevad haridusasutuste partneriteks info- ja meediakirjaoskuse õpetamisel, lugemis- ja õpiharjumuste kujundamisel ning digipädevuste arendamisel
- Raamatukogude e- ja meediateenused (DIGAR, e-raamat, film jne) suurendavad kultuuri-pärandist osasaamist
- Trükiste digiteerimisega kasvab raamatukogu kasutamine
- Info üldine kättesaadavuse interneti kaudu nõuab ka raamatukogudel arendada oma e-teenuseid, et vältida marginaliseerumist
- Rahvaraamatukogu seadus peaks enam kajastama tänapäeva rahvaraamatukogu muutunud eesmärki ja ülesandeid ning toetama piisavalt kõiki arenguid
- Rahvusraamatukogu kui raamatukogunduse arenduskeskuse väljaarendamine
- Majanduskasvu tingimustes jätkuvad raamatukogude riiklikud arendusprogrammid ja suureneb KOVi rahastus infoteenuste arendamisse
- Rahvaraamatukogude arendamine kogukonna keskusteks, et pakkuda kvaliteetset ning harivat ajaveetmise võimalust, mis toetab lugemise edendamist, soodustab suhtlemist, ühistegevust ja grupiarutelusid
- Kutsestandardist lähtuv täiendkoolitus tõstab raamatukoguhoidjate infopädevust
- Eri tüüpi raamatukogude koostöö e-teenuste arendamisel

Ohud

- Rahvaarvu vähenemine ja elanikkonna vananemine toovad kaasa raamatukogude sulgemise ja ääremaastumise
- Raamatukogude läbimõtlema liitmine või sulgemine vähendab teenuste kättesaadavust
- Lugemishuvi vähenemine või lugemisharjumuste muutumine ning raamatukogude kohanemine sellega (e-raamatute laenutamine).
- Kahanevad komplekteerimiskulud koos teavikute hinnatõusuga piiravad kogude laienemist
- Infotarbijate käitumist eirav seadusandlus pidurdab raamatukogude tegevust ja arengut, tõrjub raamatukogud konkurentsist, kuna puudub võimalus laenutada digiinformatsiooni
- Täiendkoolituste kõrge hind, mis pidurdab raamatukogutöötajate arendamist
- KOVide vähese koostöö ja KOVide raamatukogude ebaühtlase rahastamise tulemusel ei vasta raamatukoguteenus kasutajate ootustele
- Suurenevad kommunaalkulud ja amortisatsioon teevad eelarved pingeliseks
- Internetipõhised infotarbimisvõimalused vähendavad nõudlust traditsioonilise raamatukogu-teenuse järele
- Kirjastajate vähene koostööhuvi e-raamatute laenutuse osas, autorite soovimatus anda e-raamatutele laenutuslitsentsi
- E-raamatute laenutamine liigub väljapoole raamatukogusid. Väheneb raamatukogude senine roll
- Autoriõiguse seadus on jäänud jalgu uutele arengutele

10.6. ARENGUPROGNOOS LÄHIMAKS 3–5 AASTAKS

- Rahvaraamatukogude jätkuv toimimine kultuurielu ja kohalike keskustena
- E-teenuste laiem kasutamine
- Raamatukogud toetavad oma põhitegevusega elukestvat õpet
- Informatsiooni hinna jätkuv tõus (andmebaasid, trükiväljaanded)
- Raamatukogude teenuseid arendatakse ühtselt läbi raamatukoguteenuste arenduskeskuse
- Ühtse raamatukogutarkvara loomine ja raamatukogude integreerimine teiste mäluasutuste infosüsteemidega
- Kõikidel raamatukogudel on juurdepääs kaasaegsetele eestikeelsetele e-raamatutele
- Raamatukogud muutuvad aina enam multifunktsionaalseteks kultuuri- ja hariduskeskusteks

10.7. EKSPERDID JA ÜMARLAUD

Avaldame tänu töö valmimisele kaasa aidanud ekspertidele.

Valdkonna töö on läbi arutatud 12. veebruaril 2018. toimunud ümarlaual.

Nimi	Organisatsioon	Osalemine ümarlaual
Margit Jõgi	Eesti Rahvusraamatukogu	✓
Raivo Ruusalepp	Eesti Rahvusraamatukogu	✓
Kaie Holm	Tallinna Keskraamatukogu	✓
Hele-Liiv Tellmann	SA Innove	✓
Ülle Siska	Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing	✓
Liisi Lembinen	Tartu Ülikooli Raamatukogu	
Edith Hermann	Tartu Kõrgema Kunstikooli Raamatukogu	
Martin Eessalu	Haridus- ja Teadusministeerium	
EKI partneritest osalesid:		
Ülle Talihärm	Kultuuriministeerium	✓
Anu-Maaja Pallok	Kultuuriministeerium	✓
EKI töögrupist osalesid:		
Evelin Ahermaa	Eesti Konjunkturiinstituut	✓
Elmar Orro	Eesti Konjunkturiinstituut	✓